

Univerzita Karlova
Fakulta humanitních studií

**Kritické představení a zhodnocení jednotné teorie konfliktu a kooperace
Františka Znebejánka**

Bakalářská práce

Johana Čechová

Vedoucí práce: Mgr. Karel Černý, Ph.D.

Praha 2023

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

Johana Čechová

Poděkování:

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu své bakalářské práce Mgr. Karlovi Černému, Ph.D. za čas a ochotu, s níž se mi trpělivě věnoval, a za jeho cenné rady a připomínky.

Obsah

Úvod.....	5
1. Sociologie konfliktu.....	8
1.1. Karl Marx.....	9
1.2. John Rex.....	10
1.3. Lewis Coser.....	11
1.4. Ralf Dahrendorf.....	12
1.5. Kenneth Boulding.....	14
2. Jednotná teorie konfliktu a kooperace.....	15
2.1. Základní požadavky na teorii spojující protikladné pojmy.....	15
2.2. Analýza teorií vztahu divergentních a konvergentních skupinových procesů a jejich nedostatky.....	16
2.3. Individuální a kolektivní charakter lidského jednání.....	17
2.4. Vymezení protikladných pojmů: konflikt a kooperace a jejich vztahu.....	20
2.5. Modely proměn jednání.....	23
2.6. Problematika a možnost užití teorie.....	29
3. Porovnání: Luis Kriesberg.....	34
3.1. Základy sociologických myšlenek.....	34
3.2. Průběh a fáze konfliktů.....	36
3.3. Porovnání, shody a neshoda, nedostatky.....	40
Závěr.....	43
Použitá literatura:.....	48
Online zdroje:.....	49

Úvod

V této práci se zaměřuji především na představení a vysvětlení jednotné teorie konfliktu a kooperace českého sociologa Františka Znebejánka jak ji popsal ve své knize *Mezi konfliktem a kooperací* (2013). Cílem mé práce je odpovědět na otázky spojené s touto teorií, na které jsem hledala odpovědi v průběhu druhé kapitoly mé práce.

František Znebejánek byl český sociolog, jehož hlavním akademickým působištěm byla Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci. Na této fakultě dokončil roku 1974 magisterský obor pedagogika dospělých se zaměřením na sociologii práce a průmyslového podniku. Jeho kariéra byla nejvíce soustředěna na sociologii, kterou od roku 1990 vyučoval na vysoké škole a ze které získal v roce 1995 doktorský titul. V rámci studia a pozdějšího akademického působení se zúčastnil zahraničních stáží, které dále formovaly jeho akademické působení a sociologické myšlení [Kubátová, 2011].

Mimo jeho působení na vysoké škole byl také členem redakční rady časopisů *Historická sociologie* a *Sociologický časopis*. Dále byl součástí komise pro sociologii v rámci Grantové agentury České republiky.

Během svého života se zaměřoval na sociologické problémy a otázky, které byly komplikované, a můžeme říct, že svůj profesní zájem o sociologickou teorii spojoval se studiem historických událostí, a to konkrétně s obdobím vývoje modernity. Znebejánkovi kolegové obdivovali jeho práci, která ho nevedla ke slávě a úspěchu, ale k obohacení sociologického vědění o podstatné odpovědi na komplikované otázky. Během svého akademického působení se nevyhraňoval vůči žádné sociologické teorii ani paradigmatu, ale jeho teorie byly nejvíce spjaté a ovlivněné pragmatismem.

Znebejánkem sepsaná literatura je zpravidla zaměřena na obor sociologie, přičemž se převážně jedná o souhrnná díla popisující či vysvětlující hlavní myšlenky zkoumaného paradigmatu, případně sociologických představitelů. Jím první napsaná kniha, *Sociální hnutí – teorie, koncepce, představitelé*¹ (1999), přináší analýzu teorií a koncepcí zabývajících se zrodem, růstem a pádem sociálních hnutí. V rámci spolupráce s dalšími českými sociology se podílel na knižně vydaném souboru textů pracujících s postavou Talcotta Parsonse. Autory pracující na knize *Talcott Parsons a jeho přínos soudobé sociologické teorii*² (2006)

¹ ZNEBEJÁNEK, František. *Sociální hnutí: teorie, koncepce, představitelé*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. Základy sociologie. ISBN 80-858-5031-1.

² ŠUBRT, Jiří, ed. *Talcott Parsons a jeho přínos soudobé sociologické teorii*. Praha: Karolinum, 2006. ISBN 8024612399.

spojuje přesvědčení, že není možné opomíjet jeho myšlenky, a i v dnešní době si podle nich zaslouží pozornost. Dalším z jeho příspěvků do knižního vydání byla studie Alaina Touraina, která byla součástí vydané knihy *Souborná sociologie III*.³

Další dvě knihy, jejichž autorem je František Znebežánek, jsou podstatným literárním zdrojem mé práce. Kniha *Mezi konfliktem a kooperací – Jednotná teorie konfliktu a kooperace* (2013) je hlavním předmětem mého výzkumného zájmu a v práci postupně její myšlenky dopodrobna představuji. V případě Znebežánkovy poslední knihy, *Sociologie konfliktu* (2015) se jedná o přehledové dílo, ve kterém se snaží o předání podstatných informací o hlavních teoretických zaměřujících se na teorie sociologie konfliktu. Mimo jiné představuje myšlenky Karla Marxe a jím inspirovaných představitelů strukturálního funkcionalismu a teorií směny, stejně tak jako obecné teorie pracující s konfliktem [Znebežánek, 2015].

Mimo knižní publikace přispíval českému poli množstvím recenzí a článků v časopise *Historická sociologie*. Poslední roky svého života obrátil své pole zájmu k analýze proměn sociálního jednání z konfliktního jednání ke kooperativnímu a naopak [Kubátová, 2011]. Jednotná teorie konfliktu a kooperace představuje propracovaný myšlenkový posun, který Znebežánek vnímá jako nutný pro rozvoj konfliktních teorií, zároveň si je jistý komplikací, které vyvstávají ze spojení konvergentních a divergentních procesů, a proto už v úvodu knihy nastavuje požadavky, které by měly teorie tohoto typu splňovat, aby se vyhnuly chybným interpretacím. Právě na tuto jeho jednotnou teorii konfliktu a kooperace budu zaměřovat druhou, a nejpodstatnější, část mé bakalářské práce.

V první kapitole se pro přiblížení pole sociologie konfliktu zabývám představením některých autorů. K základní charakteristice sociologie konfliktu a jejího vymezení budu čerpat z teorií Karla Marxe, Johna Rexe, Lewise Cosera, Ralfa Dahrendorfa a Kennetha Bouldinga, tak jak byly zpracovány v rámci české sekundární literatury. Toto vymezení konfliktu dává nutný základ pro zkoumání konkrétní teorie, jelikož všichni ze zmíněných sociologů vykazují jisté podobnosti s následně představovanými texty.

Druhá kapitola mé práce se zaměřuje na Znebežánkovu teorii, kterou se v ní snažím vysvětlit. Zkoumání této teorie vyvolává otázky, které zní následovně:

Je možné Františka Znebežánka nazývat světovým sociologem?

Je Znebežánkova teorie konfliktu a kooperace uplatnitelná a přináší do oboru sociologie něco nového?

³ SUBRT, Jiří. František Znebežánek Postindustriální společnost a sociální hnutí: Alain Touraine. *Soudobá Sociologie III* [online]. Czech Republic: Karolinum Press, 2008 [cit. 2023-06-12]. ISBN 9788024614861.

Pro mě nejdůležitější otázka, která mě bude prací provázet, zní: Splňuje jednotná teorie konfliktu a kooperace požadavky, které Znebejánek klade na teorie spojující protikladné pojmy?

V průběhu třetí kapitoly mé bakalářské práce se zaměřím na představení Luise Kriesberga, jehož myšlenky následně porovnávám s teorií Františka Znebejánka. Kriesberga jsem si k takovému porovnání vybrala na základě popsání jednotlivých fází konfliktu a přechodu mezi nimi, v čemž vnímám jistou podobnost se Znebejánkovým popisem jednotlivých forem konfliktu a kooperace a přechodů mezi nimi. Toto porovnání dvou teoretiků přináší nový pohled na jednotlivé teorie a pomocí malých podobností vede k odhalení nových poznatků, které by z jednotvárného zkoumání teoretických myšlenek nevzešly. Mimo to toto porovnání pomáhá odpovědět na některé ze zkoumaných otázek, jelikož ukazuje teorii v jiném světle, které vede čtenáře i ke kritickému pohledu pramenícímu z pozorovaných nedostatků, které začínají být patrné až po srovnání Znebejánkovy teorie s jinými teoriemi pracujícími s konfliktem.

Závěrečnou otázkou v mé práci je originalita, kterou přinesla Znebejánkova teorie sociologii konfliktu. Do jaké míry se jedná o nový pohled na existující teorie a jakým způsobem Znebejánek vystupuje z řady. Celkově si myslím, že vypracování teorie pracující na propojení a vysvětlení vztahu konvergentních a divergentních vztahů představuje náročný proces, který se může lehce stát terčem kritiky. Znebejánkova originalita podle mě spočívá v nastavení si rámce, ve kterém bude vysvětlovaná teorie platná, a v úvodním vyřčení požadavků, které by měla teorie tohoto typu splňovat [Znebejánek, 2013, 18-19].

1. Sociologie konfliktu

Hlavním tématem mé práce je jednotná teorie konfliktu a kooperace od českého sociologa Františka Znebejánka. Čerpat budu převážně ze Znebejánkovy knihy *Mezi konfliktem a kooperací: jednotná teorie konfliktu a kooperace* z roku 2013. Znebejánek vidí v poli sociologických teorií nedostatky, kterým je chybějící jednotná teorie dvou protichůdných pojmů.

Předtím, než začnu vysvětlovat Znebejánkovu jednotnou teorii konfliktu a kooperace, se zaměřím na popsání sociologie konfliktu v českém prostředí, abych vysvětlila základní principy a pojmy, na kterých Znebejánek ve své knize staví. Sociologické paradigma zkoumající konfliktní teorie však není v češtině dostatečně popsáným tématem. V průběhu let bylo do češtiny přeloženo pouze malé množství knih od světových teoretiků, a tak většině čtenářů nezbyvá než pracovat se sekundární literaturou, která pracuje s výběrem nejzásadnějších myšlenek světových sociologů. Za nejpłodnějšího českého autora spojeného se sociologií můžeme považovat Jana Kellera, který sepsal několik přehledových děl představujících světovou sociologii, včetně různých sociologických paradigmat. Sociologii konfliktu věnuje v rámci svých knih dílčí kapitoly, ale také vydal v roce 1990 skriptu *Sociologie konfliktu* [Keller, 1990].

Mimo Jana Kellera věnují alespoň kapitolu konfliktním teoriím nebo jejich představitelům i například Klofáč a Tlustý⁴ nebo také Jiří Šubrt. Sám Znebejánek, jehož kniha *Mezi konfliktem a kooperací* (2013) je hlavním tématem mé práce, napsal přehledovou knihu *Sociologie Konfliktu* (2015), ve které představuje zásadní teorie, které ovlivnily vývoj konfliktního paradigmatu sociologie.

Teoretickými východisky mé práce jsou hlavní představitelé sociologie konfliktu, převážně ti, na které se Znebejánek ve své knize odvolává a odkazuje. K tomuto představení čerpám převážně ze sekundární literatury českých sociologů, která přibližuje hlavní teze pracující s teoriemi konfliktu. Představení sociologie konfliktu je komplikované, protože sama sociologie postrádá jednoznačné určení, čím se zabývá a čím vlastně je. Tyto komplikace plynou z multiparadigmatické povahy sociologie a přelévají se i do dalších oblastí sociologie, včetně sociologie konfliktu [Znebejánek, 2015, 17].

„Teorie konfliktu se ustanovuje jako výrazný proud sociologického myšlení v průběhu padesátých let našeho (20.) století“ [Keller, 1997, s. 117]. Základní východiska

⁴ KLOFÁČ, Jaroslav a TLUSTÝ, Vojtěch. *Soudobá sociologie*. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1965. ISBN (váz.).

sociologie konfliktu je možné vnímat jako negace konsenzuálních teorií a Jan Keller (1997) je shrnuje následovně:

1. Sociální systémy jsou založeny na protikladech.
2. Společnosti jsou nutně vnitřně rozdělené.
3. Život ve společnosti generuje opozici a nepřátelství.
4. Společenský život generuje opozici a nepřátelství.
5. Každá společenská diferenciacie zahrnuje mocenskou nerovnost.
6. Základními prvky společenského života jsou zájmy.
7. Sociální život obsahuje nátlak.
8. Společenský život generuje různost zájmů.
9. Sociální systémy mají tendenci ke změně [Keller, 1997, s. 117].

„Různá období i jednotliví autoři se liší jak v řešení základní otázky funkce sociálního konfliktu, ... tak v pojetí místa konfliktu v sociálním procesu vzhledem k jejich typologii, i v míře pozornosti věnované této problematice a úrovni jejího zpracovávání.“ [Brokl, 2018]. I přes význačné neshody mezi autory můžeme vyjmenovat opakující se základní zdroje konfliktů. Prvním takovým zdrojem je objektivní protiklad zájmů, který je podpořen množstvím lidských zájmů, které není možné pomocí dostupných zdrojů uspokojit. Vedle protikladů v lidských zájmech plynou konflikty také i ze samotného uspořádání sociálních systémů, které vedou k institucionalizovaným nerovnostem. Mimo tyto dva předpoklady pro vznik konfliktu existují také rozpory zájmů v rovině psychologické [Brokl, 2018].

1.1. Karl Marx

Veškeré myšlení sociologie konfliktu je z velké části ovlivněno Karlem Marxem, který se v tomto proudu soustředil na teorii třídního konfliktu, ve které rozděluje společnost na dvě antagonistické třídy, které mají zájmy v protikladném rozpoložení [Znebežánek, 2015, 28]. Marxovy myšlenky byly ovlivněny osvícenstvím, během studia v Berlíně ho také poznamenal vliv německé klasické filosofie, dále na něj zapůsobil francouzský socialismus a zabýval se liberální ekonomickou teorií. „Myšlenková syntéza, kterou provedl, tak vyrůstá přímo z tradic evropského filozofického, sociálního a ekonomického myšlení, jak se rozvíjelo v Německu, Francii a Anglii na prahu liberální modernity“ [Keller, 2007, s. 89].

Marxův Komunistický manifest⁵ (1898, spolu s Friedrichem Engelsem) rozlišuje dvě společenské třídy, které jsou v trvale nepřátelském vztahu – třída vlastníků výrobních

⁵ MARX, Karl, RADIMSKÝ, August a ENGELS, Friedrich. Komunistický manifest. 2. vyd. Praha: Zář, 1898, 51 s.

prostředků a třída dělníků, také známé jako buržoazie a proletariát [Keller, 2007, s. 98]. Teorii tříd propojuje s teorií výrobních sil a vztahů. Třídy se na základě výrobních vztahů dělí na třídy progresivní, ty, které touží po změně a jsou přínosem pro společnost, a třídy konzervativní, ty jsou v privilegované pozici, kterou se snaží udržet. Postavení tříd není strnulé, ve svých počátcích jsou všechny třídy progresivní, s postupem času a vývojem se však charakter každé třídy proměňuje [Keller, 2007, s. 107].

Na rozdíl od třídy konzervativní, která se snaží svou pozici udržet, se utlačovaná progresivní třída snaží své postavení zlepšit, a tak dochází ke třídnímu boji. Tento třídní konflikt je zakořeněn ve společenské struktuře a není věčný. Revoluční vystoupení dělnické třídy vede ke zrušení soukromého vlastnictví, vynucené dělby práce a v ideálním případě vzniká beztřídní společnost [Znebežánek, 2015, s. 34].

„Marxovo pojetí tříd je výrazně antagonistické, nepředpokládá konverzi zájmů jednotlivých tříd ani jejich integraci do sociálního systému v podobě jakékoliv formy nadtřídní solidarity“ [Keller, 2007, s. 108]. Příčinami třídního konfliktu jsou mimo strukturální antagonismus také třídní protiklady.

1.2. *John Rex*

O Rexově pojetí konfliktu je možné uvažovat jako o nejobecnějším vyjádření, a jeho teorie je „nejčistší variantou teorií konfliktu“ [Znebežánek, 2015, s. 35]. Rexova kniha *Key problems of sociological theory* (2006) se mimo jiné zabývá teorií konfliktu, která pracuje s teoriemi předešlých sociologů.

Podle Rexe se individua ve společnosti začínají sdružovat do skupin podle společných zájmů a následně mezi skupinami vznikají konfliktní situace. Zkoumáním jednání skupin bychom měli vyzorovat obecnou definici jejich činů, „mnohé z těchto činností by bylo možné chápat přímo jako prostředky k dosažení cíle skupiny (tj. „vhodné“ prostředky jako definované empirickou vědou)“⁶ [Rex, 2006, s. 81-82]. Mimo konfliktní situace se ve společnosti také objevuje solidarita a anomie.

Konfliktní situace se odehrávají na různých úrovních a v různé intenzitě. Jejich základním zdrojem je přístup k životním prostředkům. Rozdílná intenzita konfliktů se pohybuje od vzájemné dohody k otevřenému násilí (případně hrozbě násilí) [Rex, 2006, s. 90]. Konflikty spojené s bojem o legitimitu a moc ve společnosti jsou význačné dominancí jedné skupiny, jejíž instituce jsou platné a legitimní pro celou společnost, v takových konfliktech

⁶ Vlastní překlad: „Many of these actions could be directly understood as means to the achievement of the group's end (i.e. 'appropriate' means as defined by empirical science)“.

se skupiny opoziční snaží o zavedení vlastních institucí. Výsledkem může být přijetí legitimacy vládnoucí skupiny, pasivní odpor, nebo ojediněle program svržení vládnoucí skupiny [Rex, 2006, s. 91].

Změny v mocenském systému jsou buď revoluce sociálního systému, nebo kompromis mezi skupinami. Takovéto vyřešení sociálního konfliktu nebrání vzniku nového konfliktu s jiným předmětem. Nově nastolený řád není podle Rexe možné predikovat podle předchozího jednání skupiny. Podoba nového společenského řádu se může vztahovat k cílům stanoveným v období frustrace ze starého režimu, ale nové hodnoty musí vzniknout ve vztahu k aktuálnímu dění ve společnosti [Rex, 2006, s. 92-93].

1.3. Lewis Coser

Coserův příspěvek teoriím konfliktu spočívá v tematizaci funkcí sociálního konfliktu. Coser byl ve svém myšlení značně ovlivněn Simmelem, který viděl konflikt vzrůstat z podstaty života. Coser na rozdíl od něj nachází konflikt vyrůstající ze sociální struktury [Znebežánek, 2015, s. 89]. Velká část Coserovi práce se soustřeďuje na konflikt v situacích, kdy přispívá k udržení, přizpůsobení či adaptaci sociálních vztahů a struktur“ [Keller, 1990, s. 42].

Coser zastává holistické východisko a při studiu sociální struktury pracuje s celkem, který pro něj představuje skupina. Nevnímá konflikt jako nemoc sociálního systému, ale jako prostředek k adaptaci měnícím se podmínkám [Znebežánek, 2015, s. 100]. Coser chápe sociální konflikt jako zápas o hodnoty, status, moc a zdroje, přičemž jde soupeřům o neutralizaci, poškození či úplnou eliminaci protivníka [Coser, 1998, s. 12]. Coser také odlišuje konflikt od soutěže, ve které, na rozdíl od sociálního konfliktu, platí předem ustanovená pravidla.

Dalším důležitým rozlišením je oddělení konfliktu od nepřátelských pocitů, vznik konfliktu je závislý na interakčních situacích a množství dalších okolností. Mnohé antagonistické vztahy v konfliktní situaci ani nemusí přerůst [Znebežánek, 2015, s. 100].

Vznik nepřátelské skupiny je podle Cosera značně závislý na předpokladu existence oné nepřátelské skupiny. Skupina s předpokladem jedná vůči druhé skupině nepřátelsky, čímž se domněnka stává realitou – skupina, která je terčem nepřátelského jednání, odpovídá stejnou mírou nevraživého jednání. Vzniky nepřátelských skupin a konfliktů mezi nimi vedou k upevnění hranic skupin.

Coser vidí funkci sociálního konfliktu v jeho stabilizační funkci v moderní flexibilní společnosti, která se konflikt naučila institucionalizovat. Konfliktní řešení antagonistických vztahů má stabilizační funkci, která napomáhá upevnění vědomí soudržnosti skupiny

(podobně pracoval s myšlenkou skupiny o sobě Marx – skupina si je vědoma sama sebe až v rozporu s jinou skupinou) [Keller, 1997, s. 119]. Další pozitivní funkcí konfliktu je postupné uvolňování napětí ve společnosti, které by za jiných podmínek mohlo vyvrcholit v otevřeně násilný konflikt. Absence konfliktů podle Cosera nepředstavuje stabilitu skupiny samotné, považuje konflikt za důležitou součást společenského systému [Keller, 1997, s. 120]. Prospěšné vlastnosti konfliktu se vyhýbají silně rigidním společnostem, které konfliktům uměle brání a nedovolují přirozenému průběhu, ironicky můžeme dodat, že rigidní společnosti tímto jednáním směřují k zániku, ze kterého se zrodí nová, flexibilnější společnost.

Coser také rozlišuje mezi konflikty realistickými, vycházejí ze struktury pozic, a ne-realistickými, které vznikají z agresivních impulsů. Jako další rozlišení můžeme vnímat konflikty mezi skupinami a konflikty uvnitř skupiny, vnitřní strukturu skupiny ohrožují například heretici a odpadlíci, v rámci nerealistických konfliktů se terčem agrese může stát tzv. obětní beránek, který je terčem ventilace nahromaděných frustrací [Znebežánek, 2015, s. 101].

1.4. Ralf Dahrendorf

Dahrendorf se v rámci svých prací a myšlenek nejvíce zajímal o třídní konflikt v industriální společnosti 50. let, moderní sociální konflikt a individualizaci konfliktu [Znebežánek, 2015, s. 43].

Dahrendorfovo pojetí konfliktu polemizuje s myšlenkami Karla Marxe. Dahrendorf považuje konflikt za neodstranitelný, je podle něj společnosti vlastní a napomáhá inovacím. „Člověk by se neměl bránit životu s konfliktem, neboť život s ním je znakem politiky svobody“ [Znebežánek, 2015, s. 60]. Ve svých pracích se snaží o oddělení studia konfliktu od funkcionalistických teorií a snaží se o pochopení vývoje vyspělých společností, ve kterých nedošlo k revoluci, čímž se vyvrátila Marxova teorie třídního boje vedoucího k revoluci a beztřídní společnosti [Keller, 1997, s. 123].

Dahrendorfovo pojetí vzniku konfliktů je pevně založeno na existenci dvou protikladných stran. Na rozdíl od Marxe nevidí rozpor v soukromém vlastnictví (pouze dílčí vliv), ale v boji o moc. Skupina s přístupem k moci se snaží o udržení své moci a skupina moci podřízená se snaží svou pozici zlepšit. Nerovnoměrné rozdělení moci ve společnostech 20. století se projevuje v oblastech politiky národního státu a ekonomiky podniků. [Keller, 1997, s. 125].

Dahrendorf zastává existenci dvou protikladných stran, pokud se v konfliktu vyskytne stran více, dojde k vytvoření koalic, díky kterým v konfliktu vystupují pouze dvě nepřátelské strany [Šubrt, 2001, s. 64].

Konflikt ve svém vývoji prochází třemi etapami: strukturace výchozí situace; uvědomění si latentních zájmů⁷; vytváření konfliktů [Dahrendorf, 2022, s. 218-220]. Už první fázi se začínají formovat dvě skupiny s protikladnými zájmy, po uvědomění si svých latentních zájmů stále nevznikají ucelené skupiny, ale kvazi-skupiny⁸. Po uvědomění si podobných latentních zájmů se začínají formovat skupiny zájmové – dochází mezi jejich členy k uvědomění si existence skupiny a mají snahu o naplnění svých zájmů. Pokud se v průběhu uvědomování si latentních zájmů nenaplní podmínky sociální a politické, nedojde k vypracování programu a společných norem, vytvoření řídicí složky, materiální a technické zabezpečení, může konflikt přejít do latentní fáze [Šubrt, 2001, s. 65-66]. Ve třetí fázi, vynořování konfliktu, se objevují rozdíly v konfliktech, které jsou podle Dahrendorfa přímo závislé na variacích „násilnosti a intenzity“ [Dahrendorf, 2022, s. 221-222].

Společnosti, ve kterých dochází k velmi násilným a intenzivním konfliktům, jsou především ty, které potlačují možnosti rozšiřování podmínek pro organizování zúčastněných do legitimních zájmových organizací a nátlakových organizací, sociální mobilitu, pluralizaci konfliktů, úsilí o regulaci konfliktu. [Šubrt, 2001, 66-67].

Sociální konflikty jsou trvalé a není možné je plně ukončit ani vyřešit. Jsou vlastní každé společnosti a mají pozitivní i nebezpečné dopady. Ve společnosti bez konfliktu by se jedinci nenaučili hájit své zájmy a stali by se zcela podřízenými sociálnímu systému [Keller, 1990, s. 59]. Přestože jsou konflikty neodstranitelnou součástí společnosti, tak je možné je regulovat a konflikty průmyslové i moderní sociální vznikají efektem struktury autority. Marxovo rozdělení společnosti do tříd Dahrendorf reviduje a chápe je jako konfliktní skupiny. Dále oproti Marxovi, pro kterého byla řešením konfliktů násilná revoluce, považuje za rozumné východisko vyjednávání skupin.

Konflikty napomáhají kreativnímu rozvoji společnosti, ale je s nimi spojeno nebezpečí narušení stability a rozvrácení společnosti. Násilné potlačování konfliktů není podle Dahrendorfa reálným východiskem, jelikož se nevyřeší příčina ani předmět konfliktů. Jedinou nadějnou možností řešení konfliktů je jejich regulace, která se snaží o využití pozitivních

⁷ Nejedná se o uvědomělé zájmy, chybí třídní vědomí a sjednocení skupiny.

⁸ Nesjednocené, nemají třídní vědomí, podobně jako Marxovy třídy o sobě.

dopadů konfliktů. Díky regulaci se mohou konflikty stát kontrolovatelnými [Dahrendorf, 2022, s. 227-228].

1.5. *Kenneth Boulding*

Pojetí konfliktu Kennetha Bouldinga je založeno na systémovém přístupu a charakterizuje konflikt jako formu soutěže. Bouldingovo myšlení pracuje s nutností obecné teorie konfliktu, jelikož se domnívá, že veškeré konflikty mají společného jmenovatele [Znebežánek, 2015, s. 131].

I přes obecnou podobnost konfliktů mají různé konflikty odlišnou povahu. Konflikt dvou lidí se bude jistě lišit od mezinárodního konfliktu [Boulding, 2018, s. 1–2]. Jeho obecná teorie je využitelná a aplikovatelná na konflikty v ekonomické, průmyslové, mezinárodní, ideologické a etické oblasti. Mimo společného jmenovatele prochází konflikty také stejným životním cyklem: zrod, rozvoj a ukončení konfliktu. Co se týče usmírování konfliktů, tak si je Boulding vědom nedostatků v prozkoumání této oblasti, ale podstatný vliv na usmíření konfliktů podle něj má struktura hodnot konfliktních stran. „Naděje lidstva na lepší budoucnost spočívá v porozumění procesům ukončení konfliktů, a tedy v možnostech jejich kontroly“ [Znebežánek, 2015, 131].

2. Jednotná teorie konfliktu a kooperace

V této kapitole se zaměřím na popsání a vysvětlení Znebejánkovy originální teorie sjednocující konflikt a kooperaci, kterou představil ve své knize *Mezi konfliktem a kooperací* z roku 2013. Znebejánkova teorie pracuje na propojení konvergentních a divergentních pojmů, které se následně snaží postavit do rovnocenného vztahu, ve kterém se promítá možnost jednotné teorie konfliktních a kooperativních forem lidského jednání.

V rámci mé práce budu postupovat podle Znebejánkovy knihy od jím stanoveného formování požadavků, které by měla každá teorie propojující konvergentní a divergentní formy jednání splňovat. Znebejánek následně pracuje na analýze teorií, na které navazuje, zabývá se jejich nedostatky a uplatňuje na ně své požadavky [Znebejánek, 2013, 1. kap.]. Následně přichází k nutnému vysvětlení rozdílu v jednání individuálních a kolektivních akterů a vztahů mezi nimi [Znebejánek, 2013, 2. a 3. kap.]. Po nastavení rámce, do kterého představuje teorie, se postupně věnuje charakteristice konfliktu a kooperace [Znebejánek, 2013, 4. kap.], vysvětlení jejich protikladného vztahu [Znebejánek, 2013, 5. kap.], a navrhnutí modelu, ve kterém se formy meziskupinového jednání proměňují [Znebejánek, 2013, 6. a 7. kap.]. Po představení Znebejánkovy teorie se zaměřuji na zhodnocení teorie a zvážení možného využití teorie v budoucím zkoumání konfliktních situací.

2.1. Základní požadavky na teorii spojující protikladné pojmy

„Lidé mají tendenci formovat svět podle svých představ“ [Znebejánek, 2013, s.9]. Aby byli lidé schopni formovat svět podle svých představ, jsou často nuceni obrátit se na druhé – navazují s nimi vztahy kooperativní. Pokud se ovšem neshodnou, vzniká mezi nimi konfliktní vztah. Z tohoto krátkého vysvětlení podle Znebejánka (2013) vychází dvě podoby lidského jednání – konflikt a kooperace.

Konflikt a kooperace tvoří určitou jednotu, ani jeden z těchto procesů se bez druhého neobejde a přechody mezi nimi jsou důležitou složkou lidských životů. Pro tuto jasně viditelnou jednotu však v sociologii podle Znebejánka neexistuje dostatečné vysvětlení, a proto se ve své knize *Mezi konfliktem a kooperací* podobnou teorii pokouší vyslovit [Znebejánek, 2013, s. 9-10].

Většina teorií, které se snaží o propojení a vyjádření vztahů dvou protichůdných procesů, je terčem kritiky a tyto teorie jsou často spojovány s neúspěchem. Aby z analýzy teorií vzešly přínosné poznatky, považuje Znebejánek za důležité předem si stanovit požadavky, které by teorie měly splňovat a na jejich základě teorie zkoumat a posuzovat. Bez vyřčených požadavků existuje možnost, že žádná teorie nebude působit jako dostačující, a proto sám

tyto požadavky na teorii propojující divergentní a konvergentní⁹ procesy v první kapitole vyslovuje:

- I. Vymezit pojmy stojící v protikladu.
- II. Vysvětlit pojem jednota protikladů.
- III. Koncipovat rovnocenný vztah obou protikladných pojmů.
- IV. Požadavek vysvětlení pohybu meziskupinového jednání mezi oběma protiklady [Znebežánek, 2013, s.19].

Pojmenování takových požadavků považuji za rozumný krok, jelikož se tím autor vyhýbá budoucímu neúspěchu, který by mohl vycházet z chybného porozumění jeho východisek pro tvorbu teorie.

2.2. Analýza teorií vztahu divergentních a konvergentních skupinových procesů a jejich nedostatky

Tato část mé práce se soustředí na Znebežánkovou první kapitolu knihy *Mezi konfliktem a kooperací* (2013), ve které představuje sociologické teorie pracující s protikladnými pojmy. Pokouší se o jejich zasazení do kontextu svých požadavků na úspěšnou teorii pracující se vztahem konvergentních a divergentních pojmů. Pro účely mé práce jsem vybrala pouze malé množství z představených autorů, jedná se o sociology, na které se Znebežánek odvolává v následujících kapitolách knihy a čerpá z jejich teorií pro účely vysvětlení svých úvah.

Georg Simmel a jeho jednota války a míru opomíjí v přechodech lidskou činnost. Jako důsledek ukončení konfliktů uvádí například zmizení objektu konfliktu. [Znebežánek, 2013, s. 20]. Simmelovu teorii v souladu se Znebežánkovými požadavky můžeme rozebrat následovně: za dva protichůdné pojmy považuje Simmel válku (konflikt, uvádí je téměř jako synonyma) a mír. První požadavek vymezení pojmů podle Znebežánka (2013, s. 21) zcela nesplňuje. Zatímco konflikt definuje jakožto prostředek, který svádí skupiny (lidí, které dříve nemuselo nic spojovat) dohromady [Simmel, 1955, s. 99], mír však blíže nedefinuje a spíše se spoléhá na intuitivní pochopení tohoto pojmu.

Simmel se ve svých teoriích značně opírá o filosofické tradice. K vysvětlení je možné pohlédnout na jeho pochopení života anebo vzniku společnosti. Uvádí, že společnost je výsledkem divergentních, ale i konvergentních interakcí, kterou jsou rovnocennými protiklady. Stejně tak lze pohlížet na život – výsledek pozitivních a negativních částí, které mají různý dopad na jednotlivce a skupiny jako celky [Znebežánek, 2013, s. 22-23].

⁹ Divergentní procesy jsou procesy konfliktní, s rozdílnými zájmy skupin či aktérů; Konvergentní procesy jsou procesy kooperativní, se shodnými zájmy skupin či aktérů.

Pochopení konfliktu jakožto začátku života a míru jako jeho konce zcela odpovídá na Znebejánkův třetí požadavek: koncipování rovnocenného stavu obou protikladů. Jedná se o rovnocenné interakční stavy, ani jeden není nadřazený, ale jeden vyplývá z druhého a naopak.

Čtvrtý z požadavků je podle Znebejánka (2013, s. 25) zodpovězen pouze částečně, jelikož jeho pojetí pulzace mezi konfliktem a mírem není zcela možné vysvětlit sociologickými prostředky [Znebejánek, 2013, s. 25].

Karl Marx, který inspiroval většinu sociologů zabývajících se konfliktem, úplně nesplňuje žádný ze Znebejánkových požadavků na teorii propojující dva protichůdné pojmy. Marxovo pojetí konfliktu je založeno na třídním boji a konflikt jako takový doslovně necharakterizuje. Vyvrcholení a ukončení boje v Marxově teorii následuje společnost beztřídní, ale o lidské kooperaci v takovémto druhu společnosti se téměř nezmiňuje – vymezení dvou pojmů není tedy dostačující. Propojení pojmů do jednoty protikladů zůstává také splněno pouze částečně. Jedná se spíše o implicitní metodologickou orientaci než explicitní formulaci. Vztah třídního boje a beztřídní společnosti je pouze jednostranný, a z toho důvodu se nejedná o rovnocenný vztah protikladů. Poslední z požadavků, vysvětlení pohybu, Marx také nesplňuje, jelikož nevěnuje dostatek pozornosti průběhům bojů a přechodům ve spojitosti se zkoumáním lidských interakcí [Znebejánek, 2013, s. 31-33].

Mimo výše zmíněné sociology Znebejánek (2013, 1. kap.) analyzuje Pierra van den Berghe, Talcotta Parsonse, Lewise Cosera a několik dalších. Žádný z nich nesplnil všechny čtyři požadavky, které Znebejánek klade na teorie propojující konvergentní a divergentní procesy. Za reálné východisko, schopné propojení protikladných pojmů, považuje mezi sociologickými směry internacionalismus, o kterém uvádí: že „není zatížen předpokladem pevné a neměnné sociální struktury, která nutně plodí buď kooperaci, nebo konflikt“ [Znebejánek, 2013, s. 43].

2.3. *Individuální a kolektivní charakter lidského jednání*

František Znebejánek přisuzuje lidské jednání interpretacím situacím, ve kterých se jedinci vyskytují. Interpretace jsou ovlivněny identitou, která se neustále formuje. Mezi identitou individuální a kolektivní existuje vztah, ve kterém veškeré individuální identity jedinců v rámci skupiny ovlivňují identitu kolektivní. Přestože je Znebejánkova teorie zaměřena především na meziskupinové konfliktní a kooperativní situace, je nutné zaměřit se i na identity individuální, jelikož ovlivňují kolektivní aktéry. V následující části vysvětluji Znebejánkovo uchopení tohoto vztahu v kontextu jeho teorie.

„Sjednocení konfliktu a kooperace se uskutečňuje na dvou úrovních – individuální a kolektivní“ [Znebežánek, 2013, s. 109], a právě proto se Znebežánek ve své knize pokouší o vysvětlení individuálního jednání a kolektivního aktéra [Znebežánek, 2013, kap. 2 a 3].

Po analýze Blumerových (1998) fází konstrukce individuální reality přichází Znebežánek s novým procesem konstruování jednání, které dělí na čtyři fáze: přikládání významu objektům reality; interpretace situace; konstrukce variant jednání; a výběr varianty jednání [Znebežánek, 2013, s. 46-47]. Znebežánkova koncepce vnímá člověka, jako aktéra, který do určité míry rozumí situaci, ve které se ocitá, pracuje však také s vlivy vnějšího prostředí. „Jednotná teorie konfliktu a kooperace implicitně předpokládá, že lidé jednají povětšinou rutinně, a tak udržují aktuální sociální řád“ [Znebežánek, 2013, s. 48].

Individuální identita aktéra je utvářena vlivem zkušeností. Aktuální identita se následně stává nástrojem, „kterým aktér konstruuje své jednání, a také nástrojem pro rekonstrukci této identity jako projektu zaměřeného do budoucnosti“ [Znebežánek, 2013, s. 51]. Interpretace zkušeností se ukládají do paměti a následně ovlivňují proces konstruování identity, jednání, nebo obrazu světa. Za zdroje Zkušeností považuje Znebežánek socializaci, interpretaci sebe a náhodné zkušenosti [Znebežánek, 2013, s. 51-59].

Ke konstruování individuální identity dochází, pokud se aktér vyskytne v problémové situaci. Většina situací, do kterých se aktér dostává, jsou bezproblémové, a projevuje se v nich rutinní charakter jednání. V problémových situacích jedná aktér na základě vědomé snahy o nastolení ideální situace a aktérovo jednání je výsledkem aktuální identity, která je uspořádána „některými minulými zkušenostmi do aktuálního myšlenkového souboru“ [Znebežánek, 2013, s. 60]. Mimo uvědomělé procesy je individuální identita také konturována procesy neuvědomělými. Jedná se o vlivy zapomenuté, neuvědomělé, nebo dokonce vytěsňené [Znebežánek, 2013, s. 61].

Identita není stabilní substancí, naopak je její charakter relační. Jedná se o soubor některých minulých zkušeností, které aktér propojuje do soudržného celku [Znebežánek, 2013, s. 62]. Většina lidských zkušeností je slabě internalizována, a proto podléhají interpretačním změnám a na jednání aktéra se podílejí pouze krátkodobě [Znebežánek, 2013, s. 62]. Vlivy jednání jednotlivých aktérů ovlivňují celou skupinu, která není nikdy zcela jednotná. Proto se Znebežánek zabývá individuální identitou, jelikož její proměnlivost má vliv na proměnlivost jednání skupin [Znebežánek, 2013, s. 63].

„Aktérův život je sledem situací, v nichž musí jednat“ [Znebežánek, 2013, s. 64]. Situace je možné rozlišit na bez problémové a problémové, jednání v situacích se liší podle

toho, zda je rutinní nebo nově konstruované. Vliv na konstruování jednání mají zdroje pro jednání; pravidla jednání a mocenské vlivy [Znebežánek, 2013, s. 64-65].

Formace koncepce konstruování individuálního jednání představuje důležitý bod v porozumění proměn meziskupinového jednání mezi konfliktem a kooperací. Různé interpretace individuálních aktérů mají vliv na jednání a strukturu skupiny, která v situaci vystupuje. Jelikož nejsou skupiny homogenními entitami je potřeba rozpoznat, jak se stávají aktéři jejich členy, jaká mají očekávání a jakou minulost [Znebežánek, 2013, s. 66-67].

„Předmětem jednotné teorie konfliktu a kooperace je jednání skupin, a proto je nezbytné ukázat, jak se z individuálních aktérů stává aktér kolektivní“ [Znebežánek, 2013, s. 68]. Při zkoumání vzniku a formování kolektivu se Znebežánek zabývá analýzou strukturálního funkcionalismu, teorií konfliktu a intencionalismu. Strukturální funkcionalismus se primárně zabývá integrací sociálního systému, přesto se také zabývá vznikem skupin, které integritu systému narušují. Nedostatek strukturálního funkcionalismu vnímá Znebežánek v tom, že si nevšímá procesů, kterými lidé konstruují své jednání k druhým [Znebežánek, 2013, s. 69-72].

Konfliktní teorie podávají vysvětlení vzniku třídního a skupinového vědomí vlivem strukturálních podmínek. Tento vznik je vysvětlován vlivem vnějších podmínek a konfliktní teorie opomíjejí interpretace těchto podmínek aktéry. Marxem inspirované teorie podle Znebežánka nevysvětlují, jakými procesy dochází k formování kolektivní identity a jejich jednostrannost je podpořena orientací pouze na vzniky konfliktních skupin. Podobně strukturální funkcionalismus opomíjí aktivní aktéry, kteří do vzniku skupin zasahují interpretačními a tvůrčími schopnostmi, které v jejich vysvětlení nahrazuje důraz na vliv struktur, které jednání aktérů předurčují [Znebežánek, 2013, s. 73-75].

Nový pohled na formování skupinové identity nabízí teorie racionální volby a symbolický internacionalismus. Oba tyto směry sledují proces jednání a způsob, jakým formují vnímání reality. Teorie racionální volby se zabývá identitou zájmovou – jednotlivce do skupiny spojují společné zájmy. Tato identita spojuje jednotlivce na základě účelově racionálního spojení, tyto jedinci nesdílí širší významové struktury. Aktéři spojení do zájmové identity jsou motivováni orientací na společný cíl [Znebežánek, 2013, s. 75-78].

Symbolická identita, podpořená symbolickým internacionalismem, předpokládá vznik skupinového jednání v interakcích mezi individuálními aktéry. Nejen že se internacionalismus zabývá vznikem a vysvětlením vazeb, které individua pojí v kolektivní identitě,

ale stejný výkladový rámec je možné použít i k pochopení formování konfliktních a kooperativních skupin [Znebežánek, 2013, s. 78-79].

Jednání kolektivního aktéra je možné popsat, jako výsledek vyjednání aktérů individuálních o cílech, prostředcích a podmínkách. Takové jednání je možné rozlišovat v několika dimenzích: solidarita – agregát; konflikt – konsenzus; přestoupení – respektování limitů a hranic sociálního systému. Toto vyjednávání individuálních aktérů není pouhou racionální kalkulací, ale obsahuje i emociální vazby. Takto individuální aktéři utváří, na základě spontánních a organizovaných procesů, zájmovou nebo symbolickou identitu a tyto kolektivní identity napomáhají kolektivním aktérům posoudit různé aspekty situace, jejich možnosti jednání; záměry jiných kolektivních identit a mnohé další. Dále kolektivní identita napomáhá určit a rozhodnout, zda je výhodné jednání konfliktní nebo kooperativní [Znebežánek, 2013, s. 79-88].

2.4. Vymezení protikladných pojmů: konflikt a kooperace a jejich vztahu

Vymezení dvou protikladných pojmů je Znebežánkovým prvním požadavkem úspěšné teorie zabývající se propojením konvergentních a divergentních pojmů. V rámci splnění tohoto požadavku se v průběhu čtvrté kapitoly snaží o podrobné koncipování pojmů konflikt a kooperace. Konflikt a kooperaci pojímá jako proces konstruování kolektivního jednání, ne jako proces proměn stavů systému. Kolektivní jednání je v rámci Znebežánkovy teorie pojato jako aktivní tvůrčí činnost individuů, ne chování projevující se vlivem vnějších struktur [Znebežánek, 2013, s. 89].

Konflikt

Znebežánkovo pojetí konfliktu je založeno na analýze, kritice a přepracování Dahrendorfovy teorie konfliktu. Dahrendorfovo pojetí konfliktu je podle Znebežánka velmi široké, jelikož Dahrendorf za konflikt považuje také zápas, soutěž, hádku, tenzi a manifestovanou srážku sociálních sil [Znebežánek, 2013, s. 90]. Vedle těchto forem je možné také pozorovat konflikt latentní – neaktivní konflikt doutnající pod povrchem. Existence latentního konfliktu naznačuje, že je možné, aby existovaly konflikty mimo lidské jednání a byly založeny pouze na vlivu vnějších struktur. S touto myšlenkou Znebežánek nesouhlasí a domnívá se, že všechny vnější struktury jsou aktéry interpretovány a z této interpretace později vychází konfliktní jednání [Znebežánek, 2013, s. 90-91].

Znebežánek považuje za dva hlavní typy konfliktů konflikt nesmiřitelný a řešitelný [Znebežánek, 2013, s. 91]. Konflikt nesmiřitelný v podstatě nemá východisko, jelikož „oba

soupeři interpretují své zájmy jako vylučující se a podle toho také jednají“ [Znebežánek, 2013, s.92].

V takovémto konfliktu nemůže dojít ke shodě a pomoci, pokud jedna strana v konfliktu něco získá, druhá strana stejnou měrou o něco přijde. Strany, které stojí proti sobě, se snaží o eliminaci svého protivníka a kooperace mezi nimi není možná. Jedinými možnými východisky jsou revoluce, nebo občanská válka, které přinesou jednoznačnou výhru jedné ze stran. Jako příklad dvou stran v nesmiřitelném konfliktu uvádí Znebežánek (2013, s. 92) spor hnutí za legalizaci potratů a hnutí proti potratům – zisk jedné strany přímo poškozují stranu druhou a vede k jejím ztrátám.

Konflikty řešitelné mají odlišný charakter. Strany v nich zúčastněné sdílí společný cíl. Takové konflikty mohou přinášet pozitivní výsledky obou stranám a protivníci jsou si vědomi možnosti kooperace, která je dovede ke společnému cíli [Znebežánek, 2013, s. 92].

Mezi divergentní procesy je mimo konfliktu možné také možné považovat soutěž, debatu, nebo také kontroverzi. Soutěž je některými autory považována za nepřímý konflikt, ale například Coleman soutěž od konfliktu odděluje, jelikož v soutěži jsou předem daná pravidla, která následně určují vítěze, taková pravidla v opravdovém konfliktu chybí. Debata získává povahu konfliktu, kdy se aktéři pokoušejí o vnučení své interpretace svému protivníkovi, kterého vnímají jako nekompetentního partnera. Některá pojetí kontroverze se překrývají s pojetím debaty. Na rozdíl od konfliktu kontroverze zaujímá sémantickou rovinu a je jednou z možných odpovědí aktérů na událost: kontroverze, konflikt, spojení aktérů a demoralizace [Znebežánek, 2013, s. 95-97].

Kooperace

Podobně jako u konfliktu, je Znebežánkovo pojetí kooperace založeno na teoriích jiných autorů. V první řadě vyzdvihuje Charonovo (2007) pojetí kooperace, pro kterého znamená, že „lidé komunikují, účastní se situací, vzájemně na sebe reagují, pohlíží na sebe jako na důležité účastníky jednání, obvykle souhlasí s tím, co je v jejich prostředí důležité a dosahují společných nebo komplementárních cílů [Znebežánek, 2013, s. 97]. Další zmínkou je Colemanovo (1994) pojetí, ve kterém jsou lidé ve snaze o realizaci svých individuálních zájmů na sobě závislí, jelikož aktéři k uspokojování svých zájmů využívají zdroje, které mají ve svém vlastnictví, ale i zdroje, které vlastní někdo jiný. „Sociální systém tak znamená interakce, v nichž aktéři provádějí transakce, jimiž individuálně kontrolované zdroje redistribuují s tendencí dosáhnout optimálního uspokojení zájmů [Znebežánek, 2013, s. 97].

Stejně jako u konfliktu i u kooperace rozlišuje Znebežánek (2013, s. 97-99) dva typy kooperace – dobrovolná a vnučená; k tomuto závěru ho dovedla analýza teorií jiných

sociologů. Kooperaci vnucenou charakterizuje jako „založenou na dominanci jednoho aktéra nad druhým“ [Znebežánek, 2013, s. 99]; participace na vnucené kooperaci je pro podrobeného aktéra stále výhodnějším jednáním než vyvolání otevřeného konfliktu. Kooperace dobrovolná spočívá ve společném zájmu aktérů a přesvědčení, že ani jeden nemůže dosáhnout svého cíle bez pomoci druhého [Znebežánek, 2013, s. 99].

I kooperace má podobné pojmy, konsenzus, solidaritu a integraci. O konsenzu je možné uvažovat jako o shodě na společném jednání. Jedná se o možné řešení konfliktních předpokladů a konkurenčních přání objevit jednotné pouto. Konsenzus je založen na rozumu, důvěře a volbě a vyskytuje se v každém dobrovolném uskupení lidí [Znebežánek, 2013, s. 99]. Solidarita je zjednodušeně vyjádřena jako efekt proměny motivací ke konformitě v institucionalizované závazky rolových očekávání. Mimo toto pojetí může solidarita znamenat převzetí břemene druhých na sebe, anebo také jednání, které vždy obsahuje oběť [Znebežánek, 2013, s. 100]. Dahrendorfovo pojetí integrace předpokládá stabilní strukturu elementů, jejich vzájemné propojení v jeden celek, přispívání těchto elementů k fungování celku a také předpokládá konsenzus hodnot mezi elementy [Znebežánek, 2013, s. 101].

Koncepci a popsání vztahu těchto dvou pojmů zakládá na analýze a porozumění Dahrendorfského pojetí logicky nesmiřitelné koncepce přinucení a solidarity a Simmelova spíše filosofického pojetí války a míru, které podle Znebežánka značně opomíjí interakční procesy [Znebežánek, 2013, s. 103-109].

„Sjednocení konfliktu a kooperace se uskutečňuje na dvou úrovních – individuální a kolektivní“ [Znebežánek, 2013, s. 109]. Individuální úroveň uvažování o konfliktu a kooperaci je možná díky schopnosti jednotlivých aktérů interpretovat a konstruovat jednání. Kolektivní interpretace a chápání pojmů a situací závisí na všech členech skupiny, kteří ve stejnou chvíli interpretují a reflektují stejný podnět, což vede k utváření proměňující se orientace jednání celé skupiny [Znebežánek, 2013, s. 110].

Přechody mezi konfliktem a kooperací nejsou závislé na vnějších strukturách, ale na individuálním vědomí a kolektivním konstruování procesů, které produkují obrazy reality [Znebežánek, 2013, 110]. „Jednotná teorie konfliktu a kooperace předpokládá, že lidé vytvářejí své obrazy světa a tyto obrazy se snaží individuálně nebo skupinově realizovat“ [Znebežánek, 2013, s. 110]. Díky jednotné teorii může na konflikt a kooperaci v jejich toku, nemusíme je oddělovat. Jedná se jednotu proměn interpretací situací a konstrukcí jednání [Znebežánek, 2013, s. 111].

Podle Znebejánka (2013, s. 111) může nastat problém s pochopením některých těchto proměn, konkrétně z konfliktu nesmiřitelného na řešitelný a mezi řešitelným konfliktem v kooperaci. Uvádí, že vše vyplývá z toho, jak v daném čase aktéři situaci interpretují, proto se může stát, že konflikt aktuálně interpretovaný jakožto neřešitelný se časem v očích aktérů promění a interpretace bude jiná. Toto vyplývá ze skutečnosti, že povaha konfliktů není přímo závislá na vnějších neměnných strukturách, ale pouze na interpretaci ze strany aktérů [Znebejánek, 2013, s. 112].

Výše zjednodušeně popsanou charakteristikou pojmů konflikt a kooperace a jejich propojení považuje Znebejánek své první dva požadavky na teorii spojující pojmy stojící v protikladu za splněné. Po prostudování teoretických konceptů jiných sociologů mě ale Znebejánkova charakteristika procesů zcela nepřesvědčila. Oba pojmy jsou uchopeny teoretickým a širokým způsobem, který počítá se čtenářovým pochopení pojmů na základě předchozích zkušeností a přečtení Znebejánkova rozboru jiných teoretiků v první kapitole jeho knihy.

Třetím Znebejánkovým požadavkem na teorii spojující pojmy stojící v protikladu je definování jejich rovnocenného vztahu. Tento rovnocenný vztah definuje Znebejánek podle nemožnosti určení, který ze dvou pojmů je prvotní, a který z prvního vychází. Jedná se o dvě stejně pravděpodobné eventuality, které vznikají ze situací v návaznosti na jednání aktérů či skupin [Znebejánek, 2013, s. 113]. Nesouhlasí se strukturalisticky a evolucionisticky orientovanými pohledy, které se podle Znebejánka nemohou vyhnout tvrzení, „že jednání lidí je buď primárně orientováno na konflikt nebo na kooperaci“ [Znebejánek, 2013, s. 113], takové koncepce popisují jednostranné východisko protikladu, a proto nemohou předkládat jednotnou teorii konvergentních a divergentních procesů. Jednotné teorie procesů stojících v protikladu je musí totiž stavět do rovnocenného vztahu [Znebejánek, 2013, s. 113].

2.5. *Modely proměn jednání*

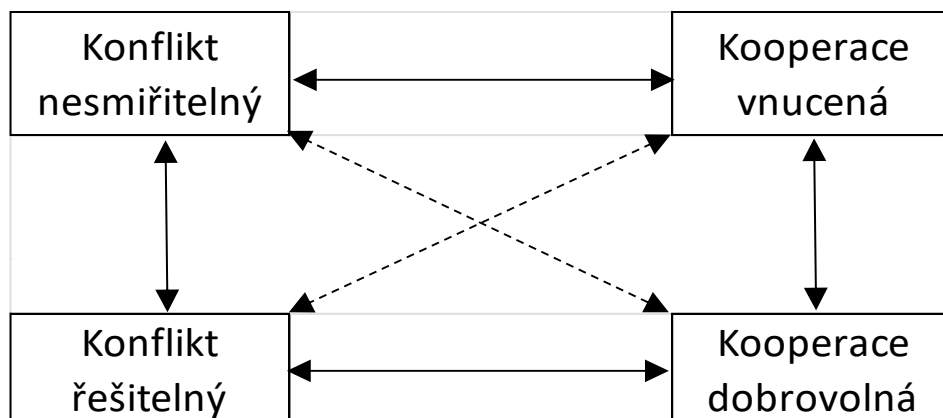
Po charakteristice konfliktu a kooperace, definování jejich jednoty a nastavení jejich rovnocenného vztahu se Znebejánek pouští do vypracování modelu proměn meziskupinového jednání. Tomuto vysvětlení se věnuje v následující části, kde představují Znebejánkovy úvahy o možných přechodech mezi konfliktním a kooperativním jednáním.

„Model proměn meziskupinového jednání vychází z předpokladu, že jednoty konfliktu a kooperace se odehrává na úrovni vědomí aktérů“ [Znebejánek, 2013, s. 115]. Konflikt i kooperaci je možné považovat za jednotu, jelikož se v obou případech jedná o chování jednotlivců nebo skupin s cílem splnit si svůj záměr. Důležitým terminologickým prvkem je

rozlišení vlastní a cizí skupiny [Znebežánek, 2013, s. 116]. Skupinu vlastní vnímají její členové za základě soudržnosti a skupinou cizí je pro ně skupina mimo jejich vlastní skupinu. Problém v rozlišení těchto skupin může nastat z pohledu vnějšího pozorovatele, ten nemusí rozlišovat skupiny stejně jako ony samotné, ale dvě skupiny, které se považují za cizí, mu mohou připadat stejné, a z toho důvodu vlastní. Zjednodušeně na tento paradox lze nahlížet jako na dvě frakce jedné skupiny, pro vnějšího pozorovatele jsou stejné, ale pro samotné skupiny a jejich členy se jedná o dvě rozdílné skupiny, které si jsou navzájem cizí [Znebežánek, 2013, s. 116]. Proto by měla jednotná teorie konfliktu a kooperace nahlížet na rozlišení skupin vlastních a cizích z pohledu aktérů v závislosti na aktuálním kontextu.

Kontext je důležitou podmínkou při vnímání a rozlišení skupin vlastních a cizích, jelikož i aktérům se může přeměňovat pohled na vnímání skupin v závislosti na kontextu. Stejně jako proměny vztahů mezi skupinami se mění i vztahy ve skupině, a s tím jsou spojeny i změny jednání mezi skupinami [Znebežánek, 2013, s. 117]. Proto nelze oddělit proměny jednání mezi skupinami od vnímání hranic a odlišností skupin. Pro Znebežánka je nej důležitějším modelem, na kterém zakládá proměny meziskupinového jednání Simmelova představa pulzace jednání mezi mírem a válkou [Znebežánek, 2013, s. 118]. Jedná se o model založený na internacionalistických předpokladech zachycující proud interakcí mezi jednajícími skupinami, které jsou výsledky kolektivních konstrukcí jednání [Simmel, 1955, s. 109].

Jednotná teorie předpokládá, že jsou možné přechody mezi všemi druhy jednání, konfliktem nesmiřitelným a řešitelným, stejně jako kooperací nucenou a dobrovolnou.

Obrázek 1 - Viz. Znebežánek, 2013, s. 122 – vlastní zpracování

Přechody mezi jednotlivými formami jednání jsou možné kvůli proměnlivosti vnímání probíhajících konfliktních a kooperativních situací, a také díky proměnám perspektiv, kterými nahlížíme na realitu. Proto je podle Znebežánka (2013, s. 126) podstatné nahlížet na obě formy jednání dohromady. Teorie zabývající se konvergentními a divergentními pojmy

často opomíjejí jejich vzájemný vztah, a tím pádem přicházíme o určitou míru porozumění, která vzniká z jejich vzájemného propojení. Můžeme říct, že hlavní důvod důležitosti jejich propojení je myšlenka, „že historie konfliktů ovlivňuje budoucí kooperaci a historie kooperace se promítá do charakteristik budoucího konfliktu“ [Znebežánek, 2013, s. 126].

Jednota protikladů je tvořena propojením procesů jednání jednotlivců a skupin. Na hranicích jednotlivých procesů neexistují bariéry, které by bránily proměnám jednání. Orientace a forma jednání vždy závisí na kolektivní interpretaci situace a kolektivních rozhodovacích procesech, do kterých vstupují jednotlivá individua se svými konstrukcemi jednání [Znebežánek, 2013, s. 127].

„Jednotu konfliktu a kooperace lze mj. vyjádřit procesy jednání odehrávajícími se mezi oběma protiklady, tedy mezi konfliktem a kooperací“ [Znebežánek, 2013, s. 128]. Model proměn jednání, který Znebežánek představuje v sedmé kapitole své knihy se zabývá především proměnami meziskupinového jednání a popisuje všechny možné proměny chování mezi konfliktními a kooperativními typy jednání. Propojuje dva druhy konfliktu (řešitelný a nesmiřitelný) a dva druhy kooperace (nucená a dobrovolná), pohyby ukazuje obousměrné, jelikož přechod je možný z obou typů jednání.

Představovaný model proměn jednání nám ukazuje šest proměn meziskupinového jednání, které se odehrávají mezi typy konfliktu a kooperace. Hlavní funkcí tohoto modelu je ukázat jednotu konfliktu a kooperace, která vyplývá z možných přeměn a Znebežánek ji vyjadřuje fázemi proměn meziskupinového jednání. Aktuálně probíhající proměny jednání jsou přímo závislé na proměnách minulých, které přináší zkušenosti ovlivňující aktéry v současnosti [Znebežánek, 2013, s. 130].

Ve Znebežánkově výkladu jednotlivých proměn procesů jednání se objevuje několik fází, které se v některých případech opakují. Hlavními body těchto proměn jsou počáteční fáze všech procesů, které vypadají následovně:

a) Konflikt řešitelný – regulované vyjednávání

Mezi stranami existuje dohoda o schématu vyjednávání, které konflikt reguluje a udržuje ho v pozici konfliktu řešitelného. Regulace konfliktu je možná pomocí funkcí institucí, které utváří prostor pro diskuzi, skrz které mohou strany dosáhnout smíru. Další formou regulace je možný zásah třetí strany, s jejíž intervencí musí souhlasit obě strany. Pokud je konfliktní regulované vyjednávání mezi skupinami udržováno v delším časovém rozmezí, mohou se na základě stabilizování konfliktu objevovat rutinní podoby vyjednávání mezi skupinami [Znebežánek, 2013, s. 133-135].

b) Konflikt nesmiřitelný – svatá válka

V tomto stavu bojují obě strany za svou pravdu, která je pro ně jediným možným řešením. V případech, kdy podrobená skupina vyhlašuje nesmiřitelný konflikt ve snaze bojovat za své hodnoty, reaguje strana dominantní ofenzivně, jelikož situaci vnímá jako porušení nastoleného řádu [Znebežánek, 2013, s. 148]. Jako příklady dvou forem svaté války, která nepropukla v otevřený konflikt, uvádí Znebežánek historické události spojené se vztahy Čechů a Slováků. První ukázkou pracuje s rozdělením v roce 1939, kdy se slabší strana spojila se stranou třetí, silným Německem, které potlačilo hrozbu české odvety, a nesmiřitelnost konfliktu vedla k rozdělení na dva státy. Druhý příklad se odkazuje na rozdělení Československa z roku 1993, kdy se nesmiřitelnost konfliktu opět projevila rozdělením republiky, jelikož snaha o zachování původního státu neměla vyšší cenu než klidné rozdělení [Znebežánek, 2013, s. 139-140].

c) Kooperace dobrovolná – ideální kooperace

Za ideální kooperaci je možné považovat stav, ve kterém se oba partneři shodují na hlavních i dílčích cílech a také na prostředcích k jejich dosažení. Jelikož čistě kooperativní situace nenutí aktéry reflektovat své jednání, stejně tak jako jednání skupiny druhé, stává se tak běžně jednání mezi skupinami rutinní. Tato fáze není velmi stabilní a může být narušena i malou proměnou v jednání skupin [Znebežánek, 2013, s. 141].

d) Kooperace vnucená – ofenzivní jednání dominantního partnera a uznání závislosti podrobovanou stranou

V případě začátku zkoumání situace z pozice vnucené kooperace jedná silnější strana ofenzivně vůči straně druhé. Za pomoci své síly vnucuje straně podřízená pravidla řádu, který podmaněná strana pragmaticky přijímá [Znebežánek, 2013, s. 144]. Z pohledu, kdy je vnucená kooperace konečnou fází aktuální situace, ztrácí jedna ze stran svou rovnocennou vyjednávací pozici vlivem nátlaku ze strany soupeře. Strana sice se silnější stranou kooperuje, ale tato spolupráce pro ni není shodná s jejími autentickými zájmy. I přesto je udržení kooperace stále výhodnějším řešením než vznik konfliktu [Znebežánek, 2013, s. 144].

2.5.1. Konflikt nesmiřitelný a řešitelný

V případě konfliktu nesmiřitelného vnímá skupina svého protivníka jako nesmiřitelného nepřítel, kterého se snaží poškodit nebo zničit. Stejně jako u všech forem jednání skupiny a aktérů dochází ke změně jednání v návaznosti na reinterpetaci skutečnosti. V situacích, které prostupuje nesmiřitelný konflikt, je možné, že se po určité době trvání konfliktu stanou náklady dále neúnosnými a aktéři jsou nuceni situaci přehodnotit. Druhou možností změny v situaci může být proměna jednání nepřátelské skupiny. Nová interpretace situace je

poháněna emotivními náboji a ztráty, které strany zaznamenaly v průběhu konfliktu, utvrzují jednotlivce v rigiditě nepřátelských vztahů. V takovémto případě je významný čas, který otupuje bolest, a případně pozměňuje cíle skupiny. Dále svou roli hraje struktura skupiny a změny v ní, případně jednota skupiny. Při dělení skupiny na frakce se objevují členové se snahou o zachování nepřátelských vztahů, ale i frakce se smířlivějším postojem k nepřátelské skupině. Když tato méně radikální frakce získá většinu, ve skupině můžeme pozorovat změny v jednání a přesun od skutečnosti konfliktu nesmiřitelného ke konfliktu řešitelnému [Znebežánek, 2013, s. 130-131].

Narozdíl od situací, které prostupují konflikty nesmiřitelné, se řešitelné konfliktní situace vyznačují vírou obou nepřátelských stran v priority svých společných zájmů a možnost řešení existujících konfliktů. Jednání v řešitelném konfliktu je poháněno cílem podílení se na tvorbě pravidel konstruovaného obrazu světa s ponecháním si určitých výhod. Závislosti skupin na sobě jsou posíleny vírou, že druhé potřebují k realizaci svých cílů. „Problémové situace interpretují spíše jako nedorozumění nebo překonatelnou různost zájmů a druhou skupinu považují ze soupeře, nikoliv za nepřítel“ [Znebežánek, 2013, s. 135].

2.5.2. Konflikt řešitelný a dobrovolná kooperace

V situaci, kdy se proměňuje jednání od řešitelného konfliktu ke kooperaci dobrovolné dochází k přehodnocení hodnot aktérů zapojených do konfliktu. Obě zapojené strany si začnou uvědomovat možnost společné spolupráce, která pro ně přinese pozitivní výsledky v podobě splnění společných cílů [Znebežánek, 2013, s. 140-141].

V opačném případě se od ideální spolupráce začne ustupovat na základě nových interpretací skutečností. Začnou se vynořovat nové konfliktní situace a společné cíle jsou nahrazeny cílem individuálními. Nová polarizace vede skupiny k soupeřivosti vzniklé na základě hodnotových rozdílů. Konflikt je ale regulován, na úrovni vyjednávání, což udržuje řešitelný charakter konfliktů a zabraňuje radikalizaci konfliktu mezi skupinami [Znebežánek, 2013, s. 142-143].

2.5.3. Konflikt řešitelný a vnucená kooperace

V případě řešitelného konfliktu se skupiny shodují na dílčích cílech nebo na prostředcích, kterými chtějí své cíle naplnit. Jedna ze stran může hodnotit situaci jako stále méně výhodnou a možnosti se jí mohou zdát více omezené [Znebežánek, 2013, s. 143].

V případě změny interpretace možností jednání se může vnucená kooperace proměnit v řešitelný konflikt. Změnu může přinést zásah třetí strany, změna interpretace dostupných zdrojů, případně změnou reprezentace strany [Znebežánek, 2013, s. 144].

2.5.4. Kooperace dobrovolná a vnucená

Pokud probíhá dobrovolná kooperace, je pravděpodobné, že se strany shodují alespoň na dílčích cílech a v prostředcích jednání. Proměna v kooperaci vnucenou se odehrává v návaznosti na reinterpretaci situace, při které se jeden aktér stává závislým na druhém. Tento proces proměny se odehrává v delším časovém rozmezí, přičemž jedna ze stran proměny jednání vnímá jako posílení své pozice a možností, zatímco druhá strana vnímá pozvolnou ztrátu pozic a vlivu ve společném jednání [Znebežánek, 2013, s. 145].

Při přechodu od kooperace vnucené ke kooperaci dobrovolné začínají strany interpretovat své jednání jako jednání rovnocenných stran. Takovou situaci může přinést interpretace možností dominantní stranou jako více omezené. Původně podmaněná strana začíná efektivněji využívat nové možnosti. Tato proměna je ovšem možná pouze za předpokladu, že jsou obě strany ochotné kooperovat [Znebežánek, 2013, s. 146].

2.5.5. Kooperace vnucená a nesmiřitelný konflikt

V situaci vnucené kooperace považují obě strany své zájmy a cíle za nesmiřitelné a v podstatě vylučující se. Kooperace probíhá pouze kvůli zájmu dominantního aktéra, a protože pro podřízenou stranu je stále výhodnější možností než otevřený konflikt [Znebežánek, 2013, s. 147].

Proměnu situace z nesmiřitelného konfliktu na kooperaci vnucenou nejčastěji zapříčiní porážka jedné z konfliktních stran. Poražená strana je ke kooperaci donucena a strana ji vnímá jakožto jedinou možnost přežití skupiny. Porážka však nezměnila pohled a představy poražené strany o legitimním sociálním řádu, je proto pravděpodobné, že bude podmaněná strana podnikat kroky ke změně svého postavení [Znebežánek, 2013, s. 148].

2.5.6. Kooperace dobrovolná a nesmiřitelný konflikt

Znebežánek připouští i možnost přechodu z kooperace dobrovolné k nesmiřitelnému konfliktu. Zdůrazňuje, že tento přechod není výsledkem dlouhodobých procesů proměn jednání, ale okamžitou proměnou či zvratem ve vzájemných vztazích [Znebežánek, 2013, s. 149].

Při proměně z nesmiřitelného konfliktu v dobrovolnou kooperaci dochází k proměnám vnímání druhé strany. Tato proměna musí nastat v obou stranách a objevuje se v situacích, kdy se sjednocují cíle obou stran, například objevení se nového společného nepřítele. Takový efekt pojmenovává Coser jako *integrační funkci konfliktu* [Coser, 1998]. Druhou možností je nová kalkulace ztrát a zisků v průběhu nákladného nesmiřitelného konfliktu [Znebežánek, 2013, s. 150].

Takovéto popsání průběhu proměn meziskupinového jednání ukazuje kontinuální pohyb mezi konfliktními a kooperativními formami skupinového jednání. Znebejánek považuje takto navrhnoutou šablonu procesů přeměn jednání jako využitelnou i v praktických situacích a je si vědom různé míry pravděpodobnosti některých přechodů, píše však, že žádný z těchto přechodů nemůžeme zcela zamítnout. Existenci jednotného výkladového schéma považuje za důkaz možnosti existence jednotné teorie spojující protikladné konvergentní a divergentní pojmy [Znebejánek, 2013, s. 152].

I přes skutečnost, že jsou tyto etapy proměn jednání odvozeny z logicky teoretického východiska, tak je možné využít je při práci na empirických výzkumech, v rámci kterých mohou být empiricky korigovány či revidovány [Znebejánek, 2013, s. 152].

2.6. *Problematika a možnost užití teorie*

V závěrečné části kapitoly pracující se Znebejánkovou teorií se pokusím o její zhodnocení a formulaci nedostatků, které se ve vyložené teorii objevují. Při hodnocení Znebejánkovy jednotné teorie konfliktu a kooperace se jako první případné hodnocení nabízí požadavky, které Znebejánek sám stanovil pro teorie spojující konvergentní a divergentní pojmy. Tyto požadavky zní následovně:

- I. Vymezit pojmy stojící v protikladu.
- II. Vysvětlit pojem jednota protikladů.
- III. Koncipovat rovnocenný vztah obou protikladných pojmů.
- IV. Požadavek vysvětlení pohybu meziskupinového jednání mezi oběma protiklady [Znebejánek, 2013, s. 19].

Výše připomenuté požadavky jsou pro Znebejánka nezbytnou součástí jednotné teorie protichůdných pojmů a před samotným popsáním vlastní teorie je aplikuje na jiné teoretiky [Znebejánek, kap. 1].

Sám Znebejánek své požadavky považuje za splněné. Každému z nich se rozsáhle věnuje, přičemž kapitolu či vysvětlení uzavírá vždy s přesvědčením o splnění daného požadavku. Ráda bych však splnění těchto požadavků postupně prošla způsobem podobným Znebejánkovu hodnocení jiných sociologů.

- I. Vymezení pojmů stojících v protikladu

V prvních kapitole vyčítá Znebejánek velkému množství sociologů, že ve svých dílech konflikt jako takový dostatečně nevysvětlili a spíše implicitně naznačili jeho charakter s vírou v předchozí znalosti čtenáře a intuitivní pochopení onoho pojmu. S tímto zjištěním do značné míry souhlasím. Většina sociologů zabývajících se teoriemi konfliktu opravdu věří

v pochopení onoho pojmu a explicitní vysvětlení nebo prostá definice v jejich myšlenkách chybí. Například Kriesberg považuje konflikt za „vztah mezi dvěma nebo více stranami, které věří (nebo v to věří jejich mluvčí), že mají neslučitelné cíle“ [Kriesberg, 1973, s. 17].

Pojmy, které se Znebejánec snaží v rámci své teorie vysvětlit, jsou *konflikt* a *kooperace*. V rámci snahy o vysvětlení a vymezení konfliktu se opírá především o Dahrendorfovy teorie konfliktů, které reviduje, kritizuje a s některými částmi souhlasí. Po vysvětlení své inspirace Dahrendorfem se přesouvá k rozdělení konfliktů řešitelných a nesmiřitelných, ale sám konflikt jako takový explicitně nedefinuje.

Dva druhy konfliktu v rámci této kapitoly uchopuje lépe. Konflikty nesmiřitelné v podstatě nemají východisko, jelikož „oba soupeři interpretují své zájmy jako vylučující se a podle toho také jednají“ [Znebejánec, 2013, s. 92]. Konflikty řešitelné mají odlišný charakter. Strany v nich zúčastněné sdílí společný cíl. Takové konflikty mohou přinášet pozitivní výsledky oběma stranám a protivníci jsou si vědomi možnosti kooperace, která je dovede ke společnému cíli [Znebejánec, 2013, s. 92].

Definice kooperace prochází téměř identickým procesem. Rozsáhle popisuje pojetí kooperace jiných teoretiků (Coleman, Etzioni a Axelrod), sám však jednu definici, se kterou by pracoval, neuvádí. Stejně jako konflikt dělí kooperaci na dva druhy, které následně charakterizuje lépe. *Kooperaci vnucenou charakterizuje jako „založenou na dominanci jednoho aktéra nad druhým“* [Znebejánec, 2013, s. 99]; participace na vnucené kooperaci je pro podrobeného aktéra stále výhodnějším jednáním než vyvolání otevřeného konfliktu. A kooperace dobrovolná spočívá ve společném zájmu aktérů a přesvědčení, že ani jeden nemůže dosáhnout svého cíle bez pomoci druhého [Znebejánec, 2013, s. 99].

I přes Znebejánkovo přesvědčení, že první z požadavků splnil, vnímám v jeho vysvětlení pojmů jistý nedostatek. V obou případech je výborně popsán a pochopitelné vysvětlení oněch dvou poddruhů konfliktního a kooperativního jednání, jednotná definice, která by byla uplatnitelná na konflikt nesmiřitelný i řešitelný, stejně tak na kooperaci dobrovolnou i vnucenou, společně však v jeho teorii chybí, a proto nevnímám splnění onoho požadavku za zcela kompletní.

II. Vysvětlení pojmů jednota protikladu

Jednota dvou protikladných pojmů je Znebejánkem (2013) dostatečně popsána v rámci páté kapitoly, během které opět uvádí své inspirace, ale na rozdíl od plnění předchozího požadavku sám koncipuje jejich vztah a jednotu. Ve Znebejánkově „konceptu jednoty se konflikt a kooperace vyskytují jako formy interakcí, které jsou sjednoceny schopností člověka

operovat v otevřeném prostoru interpretací, rozhodovat a jednat bez determinace vnější více nebo méně proměnlivou strukturou“ [Znebežánek, 2013, s. 109].

Sjednocení dvou pojmů se odehrává na individuální a kolektivní úrovni a za výhodu této jednoty považuje Znebežánek možnost oba procesy jednání vnímat společně, v jejich kontinuální podobě, aniž bychom je museli oddělovat [Znebežánek, 2013, s. 111].

Výše zopakované body pro mě představují hlavní osu, pomocí které Znebežánek vysvětlil jednotu konfliktu a kooperace, a tím opravdu splnil svůj požadavek na vysvětlení jednoty dvou rozdílných pojmů.

III. Koncipování rovnocenného vztahu obou protikladných pojmů

Ve druhé části páté kapitoly Znebežánek (2013) věnuje prostor koncipování rovnocenného vztahu dvou protikladných pojmů. Rovnocenný vztah dvou pojmů primárně vychází z jejich definované jednoty, a proto si při plnění předchozího požadavku Znebežánek podle mého názoru připravil pole, ve kterém může popsat jejich rovnocenný vztah. Znebežánkova teorie vychází z předpokladu, že ani jeden z pojmů není primárním stavem jednání a jejich rovnocennost znamená, že ani jeden z procesů jednání není nutně závislý na druhém [Znebežánek, 2013, s. 113].

Jednotná teorie konfliktu a kooperace nevychází ze strukturalisticky nebo evolucionisticky orientovaných pohledů, které se nemohou vyhnout tvrzení, že „jednání lidí je buď primárně orientováno na konflikt, nebo na kooperaci“ [Znebežánek, 2013, s. 113].

Plnění jeho třetího požadavku v rámci jeho knihy považuji za nejúspěšnější. Pravděpodobně se také jednalo o jeden z lehčích úkolů, jelikož nebylo nutné jmenovat množství teorií, ale pouze nastavit rámec, ve kterém není ani jeden z pojmů nadřazený tomu druhému.

IV. Vysvětlení pohybu meziskupinového jednání

Přesto, že Znebežánek v závěru své knihy věnuje kapitulu vysvětlení všech možných proměn meziskupinového jednání od konfliktu ke kooperaci a zpět, vnímám v jeho popsání proměn částečné nedostatky.

Nabídnutý výkladový rámec, ve kterém následně Znebežánek popisuje jednotlivé proměny jednání, obsahuje vše potřebné, přesto mi možnosti některých proměn z logického hlediska nepřijdou reálné. Základní stanovisko, potřebné k proměnám meziskupinového jednání, je založeno na proměnách vnímání a interpretací odehrávajících se situací, a proto je možné překonat hranice jednotlivých forem jednání. Příklad přeměny jednání z konfliktu nesmiřitelného na smiřitelný vnímám, na základě Znebežánkova výkladového rámce, jakožto možnou variantu. Přehodnocení situace, ve které se aktéři vyskytují, vede ke změnám v jejich smýšlení a dříve nepřekonatelné rozdíly v zájmech a cílech skupin se najednou zdají

být blíž. Opačná přeměna, z konfliktu řešitelného na nesmiřitelný, působí podobně, dřívější benevolence ve snaze o naplnění svých cílů se snahou o jistou míru spolupráce s protivníkem najednou nepřichází v úvahu jakožto reálná možnost. Tyto změny se mohou odehrávat v reakci na změny uvnitř skupiny nebo po zásahu do konfliktu zvenku.

Proměny mezi dobrovolnou a nucenou kooperací vnímám podobně. V případě přechodu z kooperace nucené se vlivem událostí pozice přiblíží a aktéři spolupracují dobrovolně. V druhém případě jeden z aktérů získá větší moc nad druhým a nyní pod výhrůžkou nutí protivníka ke kooperaci, která je pro jednu ze stran výhodnější.

Kooperace vnucená a konflikt nesmiřitelný se mi zdají být opět logicky uchopitelnou proměnou. Silnější strana v nesmiřitelném konfliktu donutí stranu slabší k podřízenosti a spolupráci, která je pro ně do jisté míry nevýhodnou. V opačném přechodu si podřízená strana uvědomí nevýhody plynoucí z nucené spolupráce a po zvážení ztrát a zisků uzná otevřený nesmiřitelný konflikt za výhodnější řešení situace.

Problém ve Znebejánkově navrženém grafu přechodu mezi meziskupinovými jednáními (obrázek 110) vnímám v protilehlých rozích grafu. Konflikt smiřitelný a kooperace vnucená má pravděpodobně podobný charakter proměny jednání jako konflikt nesmiřitelný a vnucená kooperace. Dojde v rámci nucené kooperace k uvědomení si společných zájmů, či strana nadřazená ztrácí svou pozici a jednání se projevuje konfliktním způsobem? Z logického hlediska, a pohledem ovlivněným jinými sociology, cítím v takovémto přechodu od kooperace vnucené křivdu na straně podřízené skupiny, která pro mě znamená možnost spíše konfliktu nesmiřitelného.

Poslední z možných proměn, a pro mě nejméně pochopitelná, je proměna z konfliktu nesmiřitelného ke kooperaci dobrovolné. Jak moc významná změna v proměnách interpretace situace by musela nastat, aby aktéři v konfliktu nesmiřitelném byli ochotní společně spolupracovat? Definice konfliktu nesmiřitelného pro mě představuje situaci, ve které jsou rozdíly nepřekonatelné, a vnímám potřebu vložení konfliktu řešitelného nebo kooperace vnucené do tohoto přechodu jako nutný mezistupeň v této přeměně jednání. Jedinou reálnou možností takto radikální změny vnímám jako vstoupení třetí strany do konfliktu. Tato třetí strana představuje novou hrozbu, se kterou se dá vyrovnat pouze v rámci dobrovolné kooperace.

Po vyčerpávajícím představení všech možných proměn Znebejánek upozorňuje, že „některé z těchto procesů jsou pravděpodobnější než jiné, ale žádný nelze vyloučit“

¹⁰ Viz str. 19

[Znebejánek, 2013, s. 152]. Nabízí se myšlenka, zda je takovéto zakončení kapitoly motivo-
váno Znebejánkovým přesvědčením, nebo pouze shrnutím sloužícím k úspěšnému uzavření
kapitoly. V závěru posouzení plnění posledního požadavku nemůžu Znebejánkovi vytknout
nedostatky, jelikož jeho návrh modelu proměn meziskupinových jednání, i přesto, že s ně-
kterými částmi nesouhlasím, odpovídá požadavku na popsání veškerých procesů a přechodů
mezi nimi.

Možnosti využití Znebejánkovy teorie představují zajímavou možnost zkoumání konkrét-
ních sociálních konfliktů a sám Znebejánek považuje svou teorii za empiricky aplikovatel-
nou [Znebejánek, 2013, s. 158]. Jako reálná možnost využití této jednotné teorie konfliktu a
kooperace se nabízí zkoumání průběhu konkrétního minulého či aktuálního konfliktu a roz-
poznání jednotlivých fází proměn procesů meziskupinového jednání. I přes Znebejánkovy
snahy tyto proměny čtenáři co nejvíce přiblížit zůstává jejich podoba stále pouze abstraktním
popisem, který by oživilo uvedení příkladu reálného sociálního konfliktu. Nejen, že by po-
sílil důvěryhodnost svého tvrzení, dále by také pomohl s pochopením jím vysvětlovaných
jevů.

3. Porovnání: Luis Kriesberg

Pro srovnání Znebejánkovy jednotné teorie s jiným sociologem jsem si vybrala amerického sociologa Luise Kriesberga, který se v prvním okamžiku nejeví jako očividná volba. Cílem jeho tvorby je nabídnout empiricky založené porozumění zabraňování a případné ukončování konfliktu [Znebejánek, 2015, s. 132]. Už v tomto prvním bodě vnímám podobnost se Znebejánkovou teorií, jelikož v samém závěru své knihy Znebejánek zdůrazňuje existující možnost empirického využití jeho teorie, která by měla pomoci ve zkoumání konkrétních reálných konfliktů [Znebejánek, 2013, s. 158].

Narozdíl od Znebejánka se Kriesberg nezabývá propojením dvou protikladných pojmů, ale po rozčlenění jeho pojetí fází konfliktu se objeví momenty, které je možné přirovnat i ke Znebejánkově teorii. Skutečnost, že se Kriesberg nezabývá propojením dvou protichůdných forem jednání, je možné překonat na základě Znebejánkova propojení a sjednocení konfliktu a kooperace do jednotného postavení jako dvě protikladné formy lidského jednání. Toto sjednocení konfliktu a kooperace umožňuje nahlížet na situace v celém jejich kontextu a pozorovat v nich Kriesbergem pojmenované fáze konfliktů.

3.1. *Základy sociologických myšlenek*

„Konflikty se liší v základech, trvání, způsobu ukončení, jejich výsledcích a jejich důsledcích“ [Kriesberg, 1973, s. 12]. Studium konfliktů je možné ze dvou pozic – pozice nezúčastněné v konfliktu a z pozice účastníka aktivního konfliktu. Kriesberg považuje konflikt za „vztah mezi dvěma nebo více stranami, které věří (nebo v to věří jejich mluvčí), že mají neslučitelné cíle“ [Kriesberg, 1973, s. 17]. Kriesberg se domnívá, že konflikty jsou reprodukovány a děděny lidskými vztahy, což ale neznamená, že každý mezilidský vztah je konfliktní a všechny konfliktní stavy se budou projevovat se stejnou mírou nepřátelskosti a násilí [Kriesberg, 1973, s. 12]. Konfliktní jednání není podle Kriesberga lidem vrozené, a proto je možné konflikty řešit [Znebejánek, 2015, s. 143].

Analýza konfliktu se odehrává v pěti úrovních, jimiž jsou: povědomí, intenzita, regulace, čistota, mocenská nerovnost¹¹. Povědomí je základním prvkem sociálních konfliktů, bez uvědomění si neslučitelnosti stranami není možné vnímat probíhající konflikt. Konflikt, stejně jako soutěž, je vědomým jednáním v reakci na rozpoznání neslučitelných cílů a zájmů dvou stran [Kriesberg, 1973, s. 14]. Stupeň intenzity se v rámci různých konfliktů liší podle míry citů a chování stran zapojených do konfliktů. Emoce a násilí nejsou přímo ruku v ruce,

¹¹ Awareness, intensity, regulation, purity, power inequality

do této rovnice se zapojuje i racionální myšlení, které krotí emoce a nahlíží na situaci z dlouhodobého hlediska a je si vědomo možnosti reakce nepřátelské strany v případě velké vlny násilí poháněné emocemi [Kriesberg, 1973, s. 16].

Regulace konfliktů je třetí dimenzí, která si podle Kriesberga zaslouhuje pozornost. Regulace často obsahují pravidla týkající se prostředků užívaných k dosažení neslučitelných cílů. Dále také pravidla týkající se míry nátlaku, který mohou skupiny použít. Některé konflikty jsou regulované a institucionalizované do míry, že si aktéři ani nemusí být vědomi existence konfliktní situace [Kriesberg, 1973, s. 16-17]. Čistota konfliktu spočívá v povaze konfliktu. Do jaké míry je vztah čistě konfliktní a zda se v rámci konfliktní situace objevují i vztahy, které není možné považovat za konfliktní. Takovéto případy se vyznačují dílčím množstvím společných cílů a snahou o vzájemnou spolupráci. Na úrovni čistých konfliktů mluvíme o hře s nulovým součtem – výhra jedné strany se rovná prohře druhé strany [Kriesberg, 1973, s. 17].

Poslední dimenzí sociálních konfliktů je mocenská nerovnost, do jaké míry má jedna strana moc nad stranou druhou. Jelikož je moc relativním pojmem, je možné ji definovat pouze ve vztahu k aktuálnímu dění a konfliktu. Stupeň rozdílu moci může ovlivnit vědomí o konfliktu obou stran. V případě velkého rozdílu mocenských stran pocítuje slabší strana nátlak a jejich cíle budou poháněné touhou po zlepšení své pozice. V případě podobných a téměř stejných mocenských podmínek se může vyskytnout spokojenost a přidělování cených záležitostí proběhne spravedlivou formou bez stížností a nutností konfliktů [Kriesberg, 1973, s. 20-21].

Kriesberg rozlišuje dva hlavní konflikty na základě kombinací charakteristik provázející konflikty, kterými jsou: problémy, o které se vede spor; charakteristiky protivníků (pojetí sebe a druhých, zřetelnost hranic, stupeň rozdílnosti); vztahy mezi nepřáteli (minulost, počty nepřátelských skupin, integrace, symetrie zdrojů); kontext; prostředky konfliktu a výsledky [Kriesberg, 2012, s. 9-21]. Na základě výše vyjmenovaných charakteristik dělí konflikty na konstruktivní a destruktivní. Konstruktivní konflikty je možné stručně definovat jako konflikty, které vedou k velkému množství ztrát a škod na obou stranách zapojených do konfliktů, zatímco konflikty konstruktivní neznamenaají absenci těchto destruktivních dopadů, ale projevují se během nich sliby a snahy o získání benefitů, raději než pouhé spoléhání na donucovací metody a výhrůžky [Kriesberg, 2012, s. 21].

Charakter konfliktu je přímo závislý na způsobu, jakým se během konfliktu bojuje, a konflikty destruktivní bývají výsledkem neohleduplného jednání jedné ze stran k zájmům a potřebám jejich protivníka. Poražená strana následně vnímá výsledek konfliktu jako

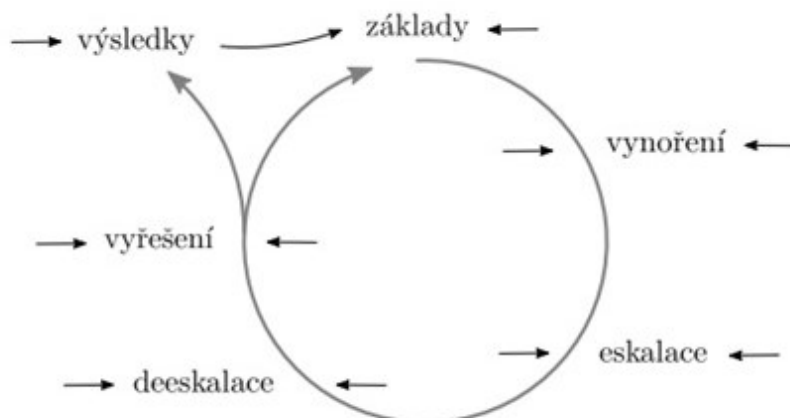
utlačující, ponižující a vyžadující pomstu. Aby byl konflikt vnímán jako konstruktivní, je nutné, aby obě zastíněné strany vnímaly jeho výsledky jako vzájemně přijatelné. Dále je konstruktivita konfliktu podpořena vytvořením základu budoucího vztahu obou stran, který následně ovlivňuje a limituje vzniky potenciálních budoucích konfliktů. Konflikty konstruktivní vyžadují většinou více času, obzvláště v případech, že jejich deeskalaci a vyřešení předcházelo období hořkého a destruktivního boje [Kriesberg, 2012, s. 22].

Jednání aktérů v rámci konstruktivních a destruktivních konfliktů nevede vždy ke stejným výsledkům, jelikož konflikty se od sebe navzájem odlišují několika charakterizujícími vlastnostmi.

3.2. Průběh a fáze konfliktů

Kriesbergův vývojový model konfliktů se zabývá jednotlivými fázemi, které pojmenovává jako základy, vynoření, eskalaci, deeskalaci, vyřešení, výsledky.

Níže znázorněný průběh konfliktů představuje návaznost jednotlivých fází a vlivy, které na ně působí. Výsledek jednoho konfliktu se stává základem pro konflikt další a jednotlivé fáze jsou přímo závislé na průběhu fází předchozích. Mimo závislosti na fázích předchozích jsou také ovlivňovány vnějšími a vnitřními [Kriesberg, 2012, s. 8-9].

Obrázek 2 – Viz. Kriesberg, 2012, s. 8 – vlastní zpracování, Kriesbergův cyklus konfliktu. Venkovní šipky znázorňují vnější vlivy, šipky zevnitř vlivy vnitřní

Základy konfliktu

Základy konfliktu jsou podle Kriesberga (2012) tvořeny třemi typy faktorů, kterými jsou: vnitřní, systémové a faktory relační. „Mnoho teoretických přístupů určuje vnitřní faktory potenciálních nepřátel za zdroje jejich konfliktu“ [Kriesberg, 2012, s. 26]¹². Tyto vlivy podle

¹² „Many theoretical approaches stress internal features of potential adversaries

Kriesberga značně přispívají ke vzniku konfliktu, nejsou však hlavní příčinou. Mezi vnitřní faktory patří vlastnosti jedinců, skupin, společností a psychologické procesy.

Systémové faktory se vztahují ke skutečnosti, že veškeré druhy konfliktů existují v rámci nějakého sociálního systému. Kriesberg vnímá tyto faktory spíše jako postřehnutelné vnějšími pozorovateli než aktéry zúčastněnými v konfliktu. Mezi systémové faktory je možné řadit důležitost kultury a institucí, do jaké míry je systém charakterizovaný nerovnoměrným rozdělením zdrojů a kapacit mezi členy systému a do jaké míry je systém stabilní [Kriesberg, 2012, s. 33].

Za faktory relační je možné považovat minulé i budoucí vztahy či interakce mezi protivníky. Častým jevem je připisování důvodů konfliktů členům druhé skupiny a přehazování si viny mezi aktéry. Není možné předpovídat aktéry budoucí konfliktů, jelikož interpretace sebe samých a ostatních se může odehrávat nekonečným množstvím způsobů. Mnoho aspektů vztahů mezi nepřáteli může být zdrojem konfliktu, za tři důležité dimenze vztahů potenciálních protivníků považuje Kriesberg nerovnosti třídy, statusu a moci rozdíly v hodnotách a vírách; a rozdíly v míře integrace [Kriesberg, 2012, s. 36-37].

Vynořování konfliktu

„Vypuknutí boje se často zdá být náhlé, ale obvykle je výsledkem mnoha postupných změn“ [Kriesberg, 2012, s. 49]. Kriesbergem popsanou fází vynořování konfliktu je možné shrnout jako důsledek naplnění čtyř podmínek:

Členové alespoň jedné skupiny sebe sami identifikují jako entitu odlišnou od skupiny, kterou považují za protivníky.

Druhou podmínkou je pocit křivdy na alespoň na jedné straně konfliktu.

Alespoň jedna skupina si stanovuje cíle měnící chování jiné skupiny za účelem snížení křivdy.

Členové pobouřené skupiny musí věřit, že jsou schopni vyvolat požadovanou změnu ve svém protivníkovi [Kriesberg, 2012, s. 49].

Vstoupení stran do konfliktu je ovlivněno racionálním zvážením možností strany, ale také i emocemi, které vzbuzují pocit křivdy. Intenzivně prožívaná křivda vede k činům, které neodpovídají racionálnímu promyšlení si situace [Kriesberg, 2012, s. 84]. Už v této první fázi konfliktní situace se utváří pozdější charakter. Jednání aktérů, jejich racionální kalkulace

as the source of their conflicts.“ – vlastní překlad

situace či případně převládnutí emocionálního jednání vede určení, zda bude konflikt charakteru konstruktivního nebo destruktivního [Kriesberg, 2012, s. 84].

Eskalace konfliktu

„Eskalace konfliktu se projevuje ve dvou dimenzích: intenzita donucovacích a nedonucovacích prostředků použitých k vedení konfliktu a rozsah dopadů konfliktu“ [Kriesberg, 2012, s. 143]¹³. Eskalace se začíná projevovat až poté, co se do boje zapojí více aktérů, nebo ve chvíli, kdy boj ovlivňuje více lidí. Povahy eskalace jednotlivých konfliktů se mezi sebou liší a není možné tuto fázi konfliktu požadovat za zcela destruktivní. Míra destruktivity eskalace konfliktu je přímo závislá na stupni, do kterého se strana cítí být druhé nadřazená. K extrémnímu případu destruktivní eskalace udává Kriesberg jako příklad nacistickou rasové identitu, která byla podle nich samotných ohrožena na rasové a morální čistotě, tudíž došlo k nastavení cílů přímo likvidující strany, které je ohrožovaly [Kriesberg, 2012, s. 144-145].

Proces eskalace je přímo ovlivněn změnami, které se odehrávají ve skupinách zúčastněných v konfliktu, změnami v interakcích mezi protivníky anebo zapojením nové strany do konfliktu. Může se jednat o nezamýšlený důsledek jednání, ale také o dobře promyšlené jednání s cílem zvýšení tlaku na protivníka.

Vnitřní změny je možné pojmenovat jako sociálně-psychologický proces; kalkulace možných zisků a ztrát; vývoj organizace [Kriesberg, 2012, s. 145-151].

Za změny vztahů mezi protivníky považuje Kriesberg (2012, s. 152-154) kontroverzní interakce; rozšíření problémů a polarizaci vztahů.

Deeskalace konfliktu

Deeskalace konfliktu může nastat vlivem několika příčin, z nichž nejméně častou je změněný postoj jedné ze stran a ovlivnění strany druhé. Dále také zakročení silného vnějšího aktéra, jindy je deeskalace konfliktů důsledkem vlivu institucionalizovaných subjektů pro řešení konfliktů, například soudy, regulační orgány a orgány činné v trestním řízení.

Průběh deeskalace je do jisté míry poháněn stejnými příčinami jako eskalace. Může se jednat o změny, které nastanou uvnitř jedné z konfliktních stran; změny vztahů konfliktních stran; vliv změny sociálního systému, a také se může jednat o zásah vnější síly do konfliktu [Kriesberg, 2012, s. 319–321].

¹³ „Conflict escalation is manifested along two dimensions: the intensity of coercive and noncoercive inducements used to wage a conflict, and the breadth in the scope of a conflict's impacts“. – vlastní překlad

Vyřešení konfliktu

Konstruktivní konflikty bývají řešené prostředky, které se nespolehají na závažné násilí; zapojují strany v přímé interakci; a podporují prozkoumání aspirací a zájmů obou stran. Vyřešení konfliktů se rozlišuje na základě variací několika proměnných, kterými jsou podle Kriesberga (2012, s. 248-252) distribuce zisků a ztrát; společné ztráty a benefity; stupeň zapojení se a separace.

Konflikty končící velkou mírou společných ztrát jsou považovány za destruktivní. Konflikty konstruktivní naopak vedou ke společnému zisku, dalším znakem konstruktivního konfliktu jsou lepší vztahy bývalých nepřátel, stejně tak jako včasné odloučení, o které usilují obě strany a které nepředstavuje závažné nerovné náklady, častěji však na odloučení klade důraz pouze jedna ze stran [Kriesberg, 2012, s. 253].

Cesty k vyřešení konfliktů se rozlišují jako výsledky nevyjednávacích procesů a výsledky procesu vyjednávání. Nevyjednávací procesy jsou vynucení vyřešení konfliktu vnější stranou; donucení jedné strany ke kapitulaci stranou druhou; pochopení východiska druhé strany a přeorientování své původní ideologie; patová situace, kterou nejsou aktéři schopni překonat; silný odpor donutí jednu ze stran opustit od svých požadavků a konflikt vymizí; jedna strana konfliktní situaci opustí [Kriesberg, 2012, s. 253–254].

Vyjednávací formy ukončování konfliktů se podobají obchodnímu vyjednávání a jsou převážně užívány k ukončování konfliktů ekonomických, politických, nebo domácích. Vyjednávání se objevuje ve všech aspektech života a zvyšuje pravděpodobnost konstruktivního charakteru konfliktu. Vyjednávání se vždy odehrává v kontextu jiných procesů ukončujících konflikt.

Výsledky konfliktu

Ukončený konflikt může působit, jako by zmizel, realita je ale většinou jiná. Ve většině případů konec konfliktu znamená nová východiska, která se stávají základy konfliktů budoucích, jelikož vyjednání konfliktu není pozitivním přínosem pro všechny zúčastněné strany [Kriesberg, 2012, s. 277]. Výsledky konfliktu se mohou značně lišit v povaze na škále od nových, stabilnějších vztahů bývalých protivníků k výsledku, který je pouze pauzou v destruktivním boji, který je obnoven prohrávající stranou při snaze o získání ztracené cti, pudy, svobody a původního materiálního bohatství [Kriesberg, s. 277].

Po sepsání úmluv vznikají nové křivdy, a proto se podle Kriesberga (2012, s. 277) stávají výsledky konfliktů, ať už konstruktivních nebo destruktivních, základem budoucích konfliktů a bojů.

Výsledky ukončení konfliktu se podle Kriesberga (2012, s. 278-283) vztahují k několika proměnam mezi nepřátelskými stranami kterými jsou: změny ve vztazích, bližší integrace, distribuce benefitů, osobní zájmy, vyvozené závěry.

3.3. Porovnání, shody a neshoda, nedostatky

Obecné pojetí konfliktu Kriesberga a Znebejánka se v mnohém liší. První velký rozdíl vidím už v tom, jakým způsobem autoři konflikt definovali. Zatímco Znebejánek rozsáhle popisuje svojí práci s myšlenkami jednotlivých teoretiků bez zdůraznění jedné definice, se kterou by ve své práci pracoval, Kriesberg považuje konflikt za „vztah mezi dvěma nebo více stranami, které věří (nebo v to věří jejich mluvčí), že mají neslučitelné cíle“ [Kriesberg, 1973, s. 17].

I přes nedostatek v obecném pojetí konfliktu Znebejánek podrobně definuje dva druhy konfliktu, kterými jsou konflikt řešitelný a konflikt nesmiřitelný. Stejně tak i Kriesberg má dva základní druhy konfliktů, kterými jsou konflikty konstruktivní a destruktivní. Podobnost mezi takovýmto rozdělením vidím v důrazu, který oba kladou na vliv lidského jednání. Znebejánek si stojí za myšlenkou, že povahu konfliktu ovlivňuje interpretace situace aktéry a jednání, které v nich interpretace dílčích jevů vyvolává, Kriesberg připisuje povahu konfliktu způsobu, jakým se aktéři v rámci konfliktu chovají, jak ofenzivní jednání užívají, míře násilnosti a intenzity.

Podobnost v jejich pojetí dvou typů konfliktů vnímám především po spojení Znebejánkova konfliktu řešitelného s kooperací dobrovolnou a konfliktu nesmiřitelného s kooperací vnucenou. Takovéto spojení se může zdát zbytečné, ale jelikož pracuji s Kriesbergovým návrhem fází průběhu konfliktu, které obsahují i fáze ukončení a výsledků konfliktu, považuji tato spojení konfliktů a kooperace za podobnější než pouhé zaměření na konflikty řešitelné a nesmiřitelné.

Při snaze o porovnání podobností těchto dvou autorů a jejich myšlenek se nemohu vyhnout vnímání jisté podobnosti mezi ukončením konfliktu destruktivního, Kriesbergovo pojetí, a konfliktem ústícím ve vnucenou kooperaci. Jak už jsem v rámci této práce zmínila, konflikty destruktivní vedou k ukončení, které je výhodnější pro jednu ze stran. Slabší podřízená strana po ukončení konfliktu vnímá nespravedlivost v nově nastoleném řádu, z čehož se následně rodí nová křivda, která se stává základem pro budoucí konflikt, v jehož počáteční fázi se podřízená strana bouří proti straně silnější ve snaze o zlepšení své pozice. Podobný

průběh je viditelný ve Znebejánkem navrhnutém přechodu od kooperace vnučené ke konfliktu nesmiřitelnému. Kooperace vnučená je polohou, ve které je situace výhodnější pro stranu silnější a strana podřízená akceptuje kooperaci, jelikož je pro ni výhodnější než vstoupení do konfliktu otevřeného. Přehodnocením a novou interpretací situace se ovšem realita, jak ji aktéři vnímají, proměňuje a mohou se začít objevovat odporové tendence, které v některých případech povedou až ke vzpouře, která se stává počáteční fází konfliktu nesmiřitelného [Znebejánek, 2013, s. 135].

Opačným směrem se pohybuje přesun od konfliktu ke kooperaci dobrovolné. I přesto, že je ve Znebejánkově teorii možné dosáhnout proměny meziskupinového jednání od konfliktu nesmiřitelného ke kooperaci dobrovolné, vnímám jako reálnější proces přechodu od konfliktu řešitelného ke kooperaci dobrovolné. V konfliktu řešitelném vnímají strany rozdíly, ale jsou ochotné spolu vyjednávat a aktéři jsou si vědomi možnosti spolupráce, která povede k naplnění cílů obou skupin. V počátku mezi stranami dochází k regulovanému vyjednávání, které je po nových interpretacích situace následováno proměnou důležitosti problémů, které se mezi stranami objevují. Strany se následně shodnou na základních cílech a hodnotách, což vede k ideální kooperaci, která je výhodná pro obě zapojené strany [Znebejánek, 2013, s. 153]. Podobně tomu je možné vnímat Kriesbergův konstruktivní konflikt. Tento charakter konfliktu je zakončován řeším problému, které přináší zisky pro obě strany a na rozdíl od konfliktu destruktivního nepřináší velké množství ztrát na obou stranách.

Kriesbergovu představu řešitelnosti každého konfliktu je možné přirovnat k Znebejánkově popisu proměn jednotlivých procesů jednání. V případě Kriesbergova pojetí je každý konflikt řešitelný, rozdíl v řešitelnosti jednotlivých konfliktů však spočívá v časovém úseku, který je pro řešení konfliktu nutné vymezit. Čím destruktivnější jednání se v některých fázích konfliktů odehrává, tím komplikovaněji a déle se bude pracovat na konstruktivním řešení konfliktu. Samozřejmě může konflikt skončit i destruktivně, to vede k porážce či podrobení jedné ze stran, takovéto zakončení konfliktu se však stává základem pro konflikt nový, jelikož původní křivda je nahrazena křivdou z nově nastoleného nespravedlivého řádu.

Jak už jsem několikrát zmínila, Znebejánek rozděluje konflikty na řešitelné a nesmiřitelné. Pokud se ale podíváme na toto dělení z hlediska jím představeného modelu proměn procesů meziskupinového jednání, zjistíme, že je možné nesmiřitelný konflikt proměnit na konflikt řešitelný. V závěru tedy není možné dlouhodobě považovat žádný konflikt za nesmiřitelný, případně řešitelný konflikt, povaha konfliktu je plně závislá na jednání aktérů a jejich interpretaci situace v probíhajícím momentě. Konfliktní, a s ním spojeno kooperativní

jednání aktérů individuálních i kolektivních se odehrává v nekonečné smyčce. Některé fáze procesů proměn trvají déle než jiné, ale je nerealistické předpokládat nekončící ideální spolupráci dobrovolné kooperace, stejně tak jako svatou válku probíhající v konfliktu nesmiřitelném.

Kriesberg se sice dopodrobna zabývá fázemi konfliktů, ale na rozdíl od Znebejánka opomíjí procesy, které vedou ke změnám mezi jednotlivými fázemi. Zmiňuje sice situace či vlivy, které způsobují nástupy jednotlivých fází, ale procesy proměn, které by vysvětlovaly jednání aktérů vedoucí k přechodům mezi fázemi v jeho vysvětlení chybí.

Oba teoretici se zabývají převážně konfliktem (případně i kooperací) na skupinové úrovni, nikoliv v rámci jednání individuálních aktérů. I přesto, že se Znebejánek poměrně podrobně zabývá individuální identitou a následným vlivem, který mají jednotlivci na kolektivního aktéra, vliv jedince se v rámci jeho závěrečné kapitoly pracující s procesem proměn meziskupinových jednání ztrácí. Skupiny v rámci tohoto modelu vystupují jakožto jednotné celky a možné rozbroje či změny jednání uvnitř skupiny nejsou vnímány. Povaha vlivu jednotlivce v Kriesbergově teorii se setkává s podobným nedostatkem. Podobně jako Kriesbergova teorie postrádá popis procesů, které vedou k přechodům mezi jednotlivými fázemi konfliktu, chybí v jeho vysvětlení i vliv jednotlivce na jednání skupiny. Skupiny v rámci konfliktních situací vystupují konstruktivně nebo destruktivně, ale do jaké míry je to jednání ovlivněno tlakem zevnitř skupiny? Tato míra působícího vlivu pravděpodobně závisí na síle vůdčí vrstvy ve skupině a přesvědčení celé skupiny o jednotném cíli. Pochopitelně se může v rámci jedné situace proměnit konstruktivní jednání skupiny na destruktivní, a z tohoto důvodu bych považovala za reálnou i možnost, kdy se jednota skupiny rozpadne vlivem vnitřních zdrojů.

Mým cílem v této kapitole bylo najít světového sociologa, který svůj obor zájmů směřuje k teoriím konfliktu, a po prvotní charakteristice jeho myšlenek porovnat jeho teoretická východiska se Znebejánkem. Luis Kriesberg se v prvním okamžiku nemusí jevit jako vhodný kandidát, jelikož se nezabývá propojením dvou protikladných pojmů, ale po rozčlenění jeho pojetí fází konfliktu se objeví momenty, které je možné přirovnat i ke Znebejánkově teorii. Tyto podobnosti je podle mě možné vnímat i přesto, že se Kriesberg nezabývá dvěma protichůdnými pojmy, a to z důvodu, že Znebejánek staví konflikt a kooperaci do jednotného postavení, jako dvě protikladné formy lidského jednání. Toto sjednocení konfliktu a kooperace umožňuje nahlížet na situace v celém jejich kontextu a pozorovat v nich Kriesbergem pojmenované jednotlivé fáze konfliktů.

Závěr

Hlavním záměrem mé práce bylo ukázat originální teorii Františka Znebejánka představenou v souvislosti s jinými sociologickými teoretiky. Znebejánkem vypracovaná jednotná teorie konfliktu a kooperace pro mě představuje zajímavý směr, kterým by se sociologie konfliktu v rámci zkoumání ukončování a řešení konfliktu mohla nadále ubírat. Pochopitelně vnímám v teorii nedostatky, které je však možné dalším pokračováním v bádání doplnit, ale i přesto považuji teorii v celé její podobě za originální a nosný směr, pracující v do jisté míry neprobádaném poli, které se snaží o pochopení vztahu konvergentních a divergentních pojmů.

V první kapitole mé bakalářské práce jsem se pokusila o vymezení sociologie konfliktu jako pole akademického zájmu. Čerpala jsem převážně z české sekundární literatury, abych mohla na této obecné charakteristice stavět s jednotnou teorií konfliktu a kooperace českého sociologa Františka Znebejánka. Myšlenky sociologů, které jsem si v rámci první kapitoly vybrala k vymezení sociologie konfliktu, představují základ, na němž Znebejánek (2013) ve své knize staví a rozvíjí nové teorie.

Představení Karla Marxe je nutnou součástí teoretické práce zabývající se konfliktem, jelikož se jedná o teoretika, jehož myšlenky inspirovaly vývoj tohoto paradigma. John Rex podle Znebejánka (2015) představuje nejobecnější teorii zabývající se konfliktem, a mimo konflikt vnáší do sociálního světa anomii a solidaritu, jejíž vztah s konfliktem je možné vnímat v porovnání se Znebejánkovým pojetím vztahu konfliktu a kooperace. Lewis Coser je v mé práci zmíněn kvůli jisté podobnosti jeho pojetí funkčnosti sociálních konfliktů s Kriesbergovým konstruktivním konfliktem, který může společnosti přinést pozitivní obohacení. S teoriemi Ralfa Dahrendorfa pracuje Znebejánek ve své knize a často se na ně v rámci syntézy teorií vedoucí k závěru odkazuje. V případě Kennetha Bouldinga se jedná o obecnou teorii konfliktu, kterou je možné uplatnit na konflikty v různých sférách. I přes obecnou podobnost v povaze a průběhu se konflikty liší a Boulding si je vědom nedostatků ve zkoumání usmiřování a řešení konfliktů, tento závěr vykresluje důležitost teorie, která bude pracovat s konfliktem ve vztahu k jemu protilehlému pojmu. Představy klasických sociologů o teoriích konfliktu se do jisté míry značně podobají, případně se na sebe navzájem odvolávají a různé teorie přepracovávají. Po sepsání úvodního představení paradigmatu sociologie konfliktu vnímám vliv, který na sebe autoři mají. Při studiu jakékoliv literatury pracující na představení sociologických myšlenek je uvedeno, jakým způsobem se teoretici navzájem inspirovali, do jaké míry souhlasí či upravují myšlenky druhých.

V kapitole druhé jsem se soustředila na představení Znebejánkovy jednotné teorie konfliktu a kooperace. V rámci části soustředící se na jeho teorii jsem pro úplnost pracovala s teoretiky, kteří ho inspirovali a následně jsem představila hlavní myšlenku: jednotnou teorii konvergentních a divergentních pojmů, která bude splňovat požadavky kladené na takovou teorii. Tyto požadavky určil Znebejánek (2013) jako: vymezení protikladných pojmů; vysvětlení pojmu jednota protikladů; koncipování rovnocenného vztahu protikladných pojmů; popsání pohybu meziskupinového jednání mezi oběma protiklady. Během plnění těchto požadavků charakterizuje Znebejánek konflikt a kooperaci, jejich jednotu staví na skutečnosti, že oba pojmy považuje za dvě protikladné formy lidského jednání. Jejich rovnocenný vztah vychází ze skutečnosti, že ani jednu z forem jednání není možné považovat za nadřazenou a prvotní, což potvrzuje během výkladu model proměn procesů meziskupinového jednání, kdy propojuje konflikt s kooperací popisem procesů, během kterých se konfliktní situace přeměňují na kooperativní a naopak. I přes nedostatky, které vnímám ve splnění těchto požadavků, je možné Znebejánkovu teorii považovat za podnětný příspěvek teoretickému smýšlení o konfliktu, jelikož jím popsaný proces přeměn mezi jednotlivými formami skupinového jednání představuje inovativní model, kterým se nikdo před ním nezabýval. Možnost přechodu mezi jednotlivými druhy konfliktu (nesmiřitelný a řešitelný) a druhy kooperace (vnucená a dobrovolná) nabízí možnost empirického uplatnění při zkoumání konkrétních konfliktů, ať už ukončených nebo stále probíhajících. I přesto, že jmenováním požadavků, které by měla teorie tohoto charakteru splňovat, napomáhá její úplnosti, je nutné se zamyslet, zda je plnění těchto požadavků opravdu nutnou součástí, nebo zda by nebylo možné stanovit požadavky, které by bylo pro formulaci jednotné teorie konfliktu a kooperace více relevantní.

Ve třetí kapitole jsem se zaměřila na představení základních sociologických myšlenek amerického sociologa Luise Kriesberga s cílem najít podobnosti mezi jeho myšlenkami a Znebejánkovou teorií. K představení jeho teorií jsem využila jím sepsanou obecnou teorii konfliktu, rozdělení konfliktů na konstruktivní a destruktivní a v neposlední řadě jednotlivé fáze konfliktů, kterými se Kriesberg dopodrobna zabýval. Po této charakteristice jsem se zaměřila na hledání podobností či nedostatků, které vycházejí ze Znebejánkových a Kriesbergových myšlenek

Hlavní body tohoto porovnání je možné vnímat v jejich rozdělení konfliktů na dva druhy a soustředění se na různé fáze, které vedou k vyřešení konfliktu, nebo ve Znebejánkově případě k jeho přechodu v kooperaci. Kriesbergovo rozdělení konfliktů na konstruktivní a destruktivní odpovídá, podobně jako Znebejánkovo představení konfliktů

smířitelných a nesmířitelných, skutečnosti lidského jednání. Podobnosti těchto teoretiků je podle mě možné vnímat i přesto, že se Kriesberg nezabývá dvěma protichůdnými pojmy, a to z důvodu, že Znebejánek staví konflikt a kooperaci do jednotného postavení. Toto sjednocení konfliktu a kooperace umožňuje nahlížet na konfliktní i kooperativní situace v celém jejich kontextu a pozorovat v nich Kriesbergem pojmenované fáze konfliktů. Konstruktivnější vyložení fází konfliktu a přechodů mezi konfliktem a kooperací vnímám ve Znebejánkově pojetí, který nevnímá konflikt a kooperaci jako procesy, které je možné ukončit, ale pouze jako dvě protichůdné formy lidského jednání, které se vzájemně ovlivňují a doplňují. Takovéto pojetí konfliktu a kooperace přináší empiricky uplatnitelné východisko, jelikož představuje konflikt a kooperaci ve světle reálných situací.

Jako podstatný krok, který odlišuje Znebejánka od jeho předchůdců, vnímám vyslovení požadavků na teorii usilující o propojení dvou protikladných pojmů, které zpracoval na základě kritiky jiných teoretiků. Vysvětlením kladených požadavků hned v úvodu své knihy nastavuje Znebejánek rámec, ve kterém by se teorie tohoto typu měla pohybovat, čímž předchází možným výtkám. Pouhé zamyšlení se nad možnými slabinami vznikající teorie vede k detailnějšímu zpracování oblastí, které byly terčem předchozí kritiky.

Syntéza autorů, kterou Znebejánek vypracovává v rámci první kapitoly, ukazuje jeho pozdější inspirace a nabízí čtenáři i jiné možnosti přemýšlení o konfliktu a kooperaci. Zároveň nabízí porovnání se světovými sociology a staví Znebejánka do pozice teoretika pracujícího na úrovni světové sociologie. Což mě přivádí k jedné z výzkumných otázek mé práce: Je možné Františka Znebejánka nazývat světovým sociologem? Z hlediska působení a publikační činnosti je odpověď bohužel jednoznačně ne. Teoretické rozborů, kterými se ve své knize zabývá, nepůsobí revolučním dojmem, a tudíž čtenáře okamžitě nezaujmu, na druhou stranu je Znebejánkova práce detailně propracovaná, což by ho mohlo stavět do pozice významného sociologa se slibnými výhledy na ovlivnění sociologického myšlení a zkoumání vztahu konvergentních a divergentních procesů.

Rozdíly mezi ním a poměrně úspěšnými teoriemi spojujícími konflikt s některým z protichůdných procesů vnímám hlavně v postavení konfliktu a kooperace do jednoty s rovnocenným vztahem. V Simmelově případě představuje válka počátek života, zatímco mír je jeho cílem a koncem, takto představený vztah protichůdných pojmů zřetelně symbolizuje nadřazenost jednoho z procesů. Vztah, ve kterém budou dva protichůdné pojmy rovnocenné, přináší nový způsob zkoumání, kterého Znebejánek plně využívá. Rovnocenný vztah, mimo jiné, nabízí i možnost oboustranného pohybu mezi konfliktem a kooperací, možnost takového pohybu vychází přímo ze světa a zkoumání reálných konfliktů, jelikož žádný konflikt

ani situace se nepohybuje jednosměrně od chaosu k ideálnímu světu. Lidské jednání je skutečně založeno na interpretacích, které jsou ovlivněny množstvím vlivů, což vede k rozmanitosti, a hlavně nepředvídatelnosti lidského jednání.

Během studia Znebejánkovy teorie jsem vnímala pasáže, které obsahovaly lehce zpochybnitelná sdělení. Prvním bodem je samotné formulování a plnění požadavků na teorii spojující konflikt a kooperaci. I přestože tento krok vnímám jako nutný pro nastavení rámce, ve kterém je teorie platným přínosem, považuji podstatnost jmenovaných požadavků za lehce zpochybnitelnou. Znebejánkovo určení čtyř požadavků je relevantní pouze pro teorii, která bude nahlížet na společnost a jednání aktérů stejným způsobem.

Po vyřčení požadavků se Znebejánek zabývá jejich detailním plněním, které mi z velké části připadá úspěšné, ale například první požadavek, ve kterém se Znebejánek pokouší o definici pojmů konflikt a kooperace, vnímám za ne zcela úspěšné. Detailně se věnuje popsání svých inspirací a následnému vysvětlení druhů konfliktu (řešitelný a nesmiřitelný) a kooperace (dobrovolná a vnucená), zatímco základní charakteristika těchto pojmů v jeho práci chybí.

Další nedostatek vnímám v možnostech proměn meziskupinového jednání. Znebejánek pracuje se skutečností, ve které jsou veškeré formy provázané a přechody mezi nimi jsou možné na základě měnících se interpretací situace aktéry. S tvrzením, ve kterém se mění jednání aktérů na základě interpretací aktuální situace, souhlasím, vnímám však nedostatek ve vysvětlení některých přechodů. Rozhodující roli zřejmě také hraje časový úsek, ve kterém se proměny odehrávají, přesto stále nejsem přesvědčená o reálné možnosti přechodu od konfliktu nesmiřitelného ke kooperaci dobrovolného. K vysvětlení tohoto pohybu bych považovala za vhodné uvést příklad reálného konfliktu, na kterém by byly jednotlivé kroky posunu podrobně vysvětleny. Nedostatek praktických příkladů, i ve snaze pochopitelných proměnách forem jednání, představuje problematiku v rámci celé teorie. Odpověď na otázku, zda Znebejánkova jednotná teorie konfliktu a kooperace splňuje požadavky, které sám klade na teorie spojující protikladné pojmy, mi proto připadá nejasná. V textu je skutečně odpovězeno na veškeré požadavky, ale kvalita těchto odpovědí je rozdílná. Dokázala bych si představit srozumitelnější a přesnější odpovědi, které by pouze utvrzovali čtenáře v platnosti teorie.

Po důkladném studiu Znebejánkovy jednotné teorie konfliktu a kooperace jsem přesvědčená, že se jedná o originální příspěvek k teoriím konfliktu. Nejedná se o první teorii pracující na vyjádření vztahu konvergentních a divergentních pojmů, ale na rozdíl od svých předchůdců si Znebejánek uvědomuje nedostatky všech dříve vypracovaných teorií a snaží se vyhnout jejich chybám. I přesto, že ne se všemi jeho názory souhlasím a vnímám

nedostatky v plnění některých požadavků, považuji jeho přístup za originální a důležitý pro rozvoj teoretického proudu zabývajícího se propojením protichůdných procesů. Pouhé nastavení si rámce, ve kterém by měla takováto teorie fungovat, přináší důležitý základ, na kterém je možné teorii rozvíjet a formovat. Znebežánkově propojení konfliktu s kooperací přináší nové možnosti zkoumání reálných situací, jelikož nabízí nový pohled, kterým konflikty zkoumat. Vede pozorovatele k vnímání konfliktů v celé jejich podobě a neomezuje se na lineární pohyb, který vede od chaotického konfliktu k ideální situaci. Znebežánek přináší do teoretických myšlenek nový podnět, kterým je nepředvídatelné jednání aktérů, ať už individuálních nebo kolektivních, a nepředvídatelnost vývoje konfliktů, jelikož jednání aktérů je založeno na jejich interpretaci situace, která je ovlivněna množstvím faktorů, které se proměňují a není možné odhadnout, k jakému jednání aktéra nasměrují.

Použitá literatura:

- BLUMER, Herbert. *Symbolic interactionism: perspective and method*. Berkeley: University of California Press, 1998, X, 208 s. ISBN 0-520-05676-0. cit. In: ZNEBEJÁNEK, František. *Mezi konfliktem a kooperací: jednotná teorie konfliktu a kooperace*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2013, 167 s.; 23 cm. ISBN 978-80-7419-154-1.
- BOULDING, Kenneth Ewart. *Conflict and defence: a general theory*. Place of publication not identified: Valmy Publishing, 2018, 1 online resource (349 pages) : illustrations. ISBN 1-78912-625-8.
- COLEMAN, James S. *Foundations of social theory*. Cambridge, Mass: Belknap Press of Harvard University Press, 1994. ISBN 0674312260. cit. In: ZNEBEJÁNEK, František. *Mezi konfliktem a kooperací: jednotná teorie konfliktu a kooperace*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2013, 167 s.; 23 cm. ISBN 978-80-7419-154-1.
- COSER, Lewis A a Hans-Peter BLOSSFELD. The Functions of Social Conflict. *Functns Soc Conflict IIs 110* [online]. United Kingdom: Taylor & Francis Group, 1998 [cit. 2023-06-17]. ISBN 0415176271.
- DAHRENDORF, Ralf. *Class and conflict in an industrial society*. London, UK: Routledge, Taylor & Francis Group, 2022 (původně 1957), 1 online resource (355 pages). ISBN 1-000-53257-7. Dostupné z: doi:10.4324/9781003260257
- CHARON, Joel M. *Symbolic interactionism: an introduction, an interpretation, an integration*. 9th ed. Upper Saddle River, N.J.: Pearson-Prentice Hall, c2007, xi, 241 s. ISBN 0132276917. cit. In: ZNEBEJÁNEK, František. *Mezi konfliktem a kooperací: jednotná teorie konfliktu a kooperace*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2013, 167 s.; 23 cm. ISBN 978-80-7419-154-1.
- KELLER, Jan. *Sociologie konfliktu*. Brno: FF MU, 1990. ISBN 80-210-0193-3.
- KELLER, Jan. *Dějiny klasické sociologie*. Druhé vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007, 1 online zdroj (529 stran). ISBN 80-86429-52-0.
- KELLER, Jan. *Úvod do sociologie*. 4., rozšířené vydání. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 1997, 181 s. ISBN 8085850257.
- KRIESBERG, Louis a Bruce W. DAYTON. *Constructive conflicts: from escalation to resolution*. 4th ed. Lanham: Rowman & Littlefield, 2012, xii, 431 s.: il.; 23 cm. ISBN 978-1-4422-0683-0.

- KRIESBERG, Louis. *The sociology of social conflicts*. Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1973, xiii, 300 s.: tab. a grafy. ISBN 0-13-821546-4.
- REX, John, *Key problems of sociological theory*. (vydání pouze elektronicky). London: Routledge, 2006. ISBN: 9780203002100.
- SIMMEL, Georg. *Conflict and The web of group-affiliations*. Free Press., 1955. ISBN : 0029288401.
- ŠUBRT, Jiří a Pavel MACHONIN. *Postavy a problémy soudobé teoretické sociologie: sociologické teorie druhé poloviny 20. století*. Praha: ISV, 2001, 164 s.: tab. ISBN 80-85866-77-3.
- ZNEBEJÁNEK, František. *Mezi konfliktem a kooperací: jednotná teorie konfliktu a kooperace*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2013, 167 s.; 23 cm. ISBN 978-80-7419-154-1.
- ZNEBEJÁNEK, František. *Sociologie konfliktu*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2015. *Základy sociologie*. ISBN 978-80-7419-177-0.

Online zdroje:

- BROKL, Lubomír. *Sociologická Encyklopedie: konflikt a teorie konfliktu (MSgS)*. *Sociologická Encyklopedie* [online]. Sociologický ústav AV ČR, 2018 [cit. 2023-05-09]. Dostupné z: [https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Konflikt_a_teorie_konfliktu_\(MSgS\)](https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Konflikt_a_teorie_konfliktu_(MSgS))
- KUBÁTOVÁ, Helena. *Biografická glosa: Šedesátiny Františka Znebejánka*. Karolinum [online]. 2011, **2011**, 119 [cit. 2023-01-21]. Dostupné z: https://karolinum.cz/data/clanek/4190/HS_3_1_0119.pdf